

Aneta Marek

Akademia Pomorska

Słupsk

aneta.marek@apsl.edu.pl

ALPY JAKO KIERUNEK POLSKICH EKSPEDYCJI DO 1989 ROKU

THE ALPS AS THE DESTINATION OF POLISH EXPEDITIONS TILL 1989

Zarys treści: W artykule zaprezentowano wybrane polskie wyprawy wspinaczkowe w Alpy do 1989 r. Uwzględniono ważniejsze polskie ekspedycje, które przyczyniły się do poznania nowych obszarów górskich, wytyczenia nowych dróg o zróżnicowanym stopniu trudności, zarówno w sezonie letnim, jak i zimowym. Stanowiło to podstawę do dalszych wyjazdów Polaków w wyższe góry świata, osiągnięcia odpowiedniego doświadczenia, traktowanego na równi z wynikami alpinistów innych krajów.

Słowa kluczowe: Alpy, alpinizm, wyprawy górskie, wspinaczka górska

Key words: Alps, alpinism, mountains explorations, mountaineering

Wstęp

Alpy stanowią łańcuch górski, który rozciąga się łukiem na długości ponad 1200 km i szerokości od 150 do 250 km od wybrzeża Morza Śródziemnego po dolinę Dunaju; leżą na terenie ośmiu krajów: Francji, Monako, Szwajcarii, Lichtensteinu, Niemiec, Austrii, Włoch i Słowenii. W Alpach znajduje się 40 szczytów, których bezwzględna wysokość wynosi powyżej 4000 m n.p.m. W literaturze przedmiotu dzielone są zazwyczaj na Alpy Zachodnie i Alpy Wschodnie, a granicę wytycza się wzdłuż linii: Jezioro Bodeńskie – dolina górnego Renu – przełęcz Splügen – jezioro Lago di Como (ryc. 1).

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie wybranej działalności Polaków związanej z alpinizmem w latach 1818-1989. Literatura, którą wykorzystano przy

opracowywaniu niniejszego artykułu, jest obszerna. Posłużono się głównie notatkami i sprawozdaniami z ekspedycji wysokogórskich publikowanymi w specjalistycznych czasopismach („Taternik”, „Wierchy”, „The American Alpine Journal”) oraz książkach. W niniejszym artykule zastosowano metodę analizy historycznej zebranego materiału, spośród którego wybrano w ujęciu chronologicznym najważniejsze aspekty dotyczące kierunków wyjazdów w różne pasma Alp.

Ryc. 1. Podział Alp
Fig. 1. Division of the Alps

Źródło: opracowanie własne na podstawie Galon 1958

Pionierskie ekspedycje w góry Europy

Odkrywcza i naukowa działalność Polaków w Śnieżnych Górach, jak nazywano na przełomie XVIII/XIX w. Tatry, zbiegła się z eksploracją gór europejskich. Za narodziny alpinizmu uznaje się dzień 8 sierpnia 1786 r., kiedy najwyższy szczyt Europy został po raz pierwszy w historii osiągnięty przez dwóch Francuzów: Michela Paccarda i przewodnika Jacquesa Balmata (Frison-Roche 2003). Dokonaniem tym udowodnili, że zdobycie wierzchołka, uchodzącego wówczas za nieosiągalny, leży w zakresie możliwości człowieka, a sam wyczyn stał się kamieniem milowym w rozwoju alpinizmu. Dla rozwoju turystyki górskiej duże znaczenie miały prądy ideologiczne okresu romantyzmu. W utworach literackich oraz listach znanych osobistości, m.in. J.W. Goethego, A. Hallera, J.J. Rousseau, H.B. de Saussure’a, pojawił się pierwiastek fascynacji górami (Roszkowska 2015).

Pierwszym Polakiem, który miał znaczący udział w rozwoju alpinizmu na skalę europejską, był poeta Antoni Malczewski. W swoich wspomnieniach podkreślał, że naczelnym motywem jego działań na tym polu była ciekawość, ale także chęć zrobienia czegoś, czego nie robi się na co dzień (Ster 1903). Ten typowo alpinistyczny zamiar, który wiódł Malczewskiego na najwyższy szczyt Europy, początkowo nie spotkał się z entuzjazmem wśród miejscowej ludności: „...mówiono mi o niezliczo-

nych trudnościach, o bezdennych przepaściach, które nie wiadomo skąd się biorą, jednym słowem niemożliwym dostać jest dostać się na Mont-Blanc. Wyśmiano mnie nawet, gdy objawiłem swój zamiar zrobienia tej wycieczki” (*List do prof. Picteta...* 1926). O wyczynie, którego dokonał Malczewski podczas zdobywania Mont Blanc, można było dowiedzieć się także za pośrednictwem lokalnej prasy. W „Gazette de Lausanne” z dnia 11 sierpnia 1818 r. pisano: „Donoszą nam z Chamouny, że Polak, p. Antoine Malczesky dotarł na szczyt Mont Blanc oraz, że mu się powiodło odkryć między lodowcami drogę aż na l’Aiguille du Midi, gdzie dotychczas nikt jeszcze nie dotarł. Ten odważny cudzoziemiec po zebraniu wielu cennych obserwacji wyjechał teraz do Genewy” (Chwaściński 1968). Zdobycie szczytu Mont Blanc i iglicy Aiguille du Midi stanowiło wyczyn niecodzienny. Malczewski miał zatem duży udział w pionierskim kształtowaniu polskiego alpinizmu, który nabrał wielkiego znaczenia dopiero niecałe sto lat później. Dwadzieścia lat po autorze *Marii* w Alpy przybył malarz Karol Hoppen z zamiarem osiągnięcia najwyższego ich szczytu. Polski podróżnik wybrał drogę na Mont Blanc prowadzącą przez Grands Mulets. Szczyt osiągnął po dwóch dniach podejścia z Chamonix, tj. 4 września 1838 r. (Dürr 1925).

Ekspedycje Polaków w Alpy do 1945 r.

Rozwój polskiej eksploracji alpejskiej nastąpił dopiero w drugiej połowie XIX w. Pojawiło się nowe grono alpinistów, wśród których wejścia na alpejskie szczyty zapoczątkowali: Władysław Koziębrodzki – zdobyciem Tödi i Jungfrau w 1862 r. oraz Aleksander Rzewuski – zdobyciem Piz Torrone w 1882 r. Działalność w Alpach na większą skalę rozpoczęli bracia Marian i Tadeusz Smoluchowscy, studenci Uniwersytetu Wiedeńskiego i członkowie Akademickiego Związku Alpejskiego w Wiedniu. Skupili się oni na sportowym stylu działalności wspinaczkowej: wytyczaniu dróg na ścianach, filarach i graniach. W okresie swojej intensywnej aktywności, przypadającej na lata 1890-1894, poprowadzili oni 24 nowe drogi skalne, z czego 16 zostało wytyczonych na niezdobyte dotąd szczyty (Saysse-Tobiczyk 1985). Ich działalność górską stała się podstawą także fachowego piśmiennictwa górskiego: sprawozdań z wypraw, opracowań i zestawień z przebytych dróg wspinaczkowych w Alpach Wschodnich z lat 1892-1894. Tadeusz Smoluchowski był autorem rozdziału w niemieckim podręczniku alpinizmu *Hochtouren* (Szczepański 1931). Zasługi braci Smoluchowskich dla alpinizmu były niepodważalne. Ich pionierska działalność znacznie wyprzedziła ogólnie przyjęte normy wspinaczkowe w ówczesnych czasach, co przyczyniło się do powstania nowego stylu, jakim stała się wspinaczka sportowa. Osiągnięcia polskich turystów wysokogórskich i alpinistów w Alpach do zakończenia II wojny światowej przedstawiono w tabeli 1.

Sukcesy odniesione przez polskich alpinistów w latach trzydziestych XX w. miały być kontynuowane podczas wypraw w latach następnych, jednak wybuch II wojny światowej zatrzymał na długi okres ekspedycje wysokogórskie. Wyjątek stanowiła Szwajcaria, gdzie internowana grupa polskich alpinistów dokonała wielu

znaczących przejść w Alpach Szwajcarskich. Szczególne zasługi wnieśli tu Maciej Mischke oraz Jerzy Hajdukiewicz.

Tabela 1

Wybrana działalność polskich alpinistów w Alpach w latach 1818-1945

Table 1

Chosen activity of Polish mountain climbers in the Alps in 1818-1945

Rok	Imię i nazwisko alpinisty	Osiągnięcie
1818	Antoni Malczewski	pierwsze polskie wejście na Aiguille du Midi i Mont Blanc
1838	Karol Hoppen	drugie polskie wejście na Mont Blanc
1882	Aleksander Rzewuski	Grand Piz Vadret
1884	Ludwik Chałubiński	Grosglockner i Aletschhorn
1891	Marian i Tadeusz Smoluchowscy	Gross Rotstein
1891	Antoni Rydzewski	Piz Zocca, Cima del Cantu, Torrone Centrale, Punta Pioda di Sciora, Sciora di Dentro – pierwsze wejście
1892	Marian i Tadeusz Smoluchowscy, Hans Lorenz, Victor Wessely i Walter Merz	pierwsze wejście na Sass dal Léc
1892	Marian i Tadeusz Smoluchowscy, Hans Lorenz, Victor Wessely	Gamsburg, wschodni wierzchołek Mesules, Furchia di Chamuzzi, Piz Rotice, Piz Beguz, Piz Mrara, Piz Saliera, Piz Gralba, Piz Remiz, Piz Selva
1893	Marian Smoluchowski	Rosengartenspitze, Lauriswand
1893	Aleksander Rzewuski	Piz Fliana
1893	Marian i Tadeusz Smoluchowscy	Cinque Torri
1894	Marian Smoluchowski	Zehner, Matterhorn, Dent Blanche, Monte Rosa, Oberaarhorn
1907	Janusz Chmielowski	Cima Ovest di Lavaredo, Torri di Vajolet, Punta Emma, Cinque Dita, Totenkirchl
1907	Jerzy Maślanka	Marmolada, Sass Rigais, Piz Boe, Mitterspitze
1908	Jerzy Maślanka	Ortler
1909	Marian i Tadeusz Smoluchowscy	Finsteraarhorn, Lauterbrunnen Breithorn
1909	Marian Smoluchowski, Zygmunt Klemensiewicz, Tadeusz Kosowicz	Finsteraarhorn, Lauterbrunnen Breithorn
1912	Roman Kordys, Jerzy Maślanka i Adam i Tadeusz Czyżowscy	Tödi, Weissmies, Monte Rosa
1913	Janusz Chmielowski, Kazimierz Piotrowski, Mieczysław Świerz	Aiguille des Grand Charmoz, Dent du Geant
1913	Roman Kordys	Cima Dodici, Cima Grande di Lavaredo
1914	Henryk Bednarski, Rafał Malczewski, Ela Michalewska, Aleksander i Kazimierz Schielowie	Grossvenediger
1915	Zygmunt Klemensiewicz z żoną Stefanią	La Meije Orientale
1916	Edward Janczewski	Matterhorn
1917	Zygmunt Klemensiewicz	wejście południową ścianą na La Meije Occidentale

Rok	Imię i nazwisko alpinisty	Osiągnięcie
1925	Tadeusz Czyżowski, Zygmunt Klemensiewicz, Jerzy Maślanka	Barre des Écrins
1927	Zygmunt Klemensiewicz	Wejście na La Pavé
1931	Jakub Bujak, Witold Wyszynski	wejście na Aiguille Verte
1932	Wincenty Birkenmajer, Bolesław Chwaściński	pierwsze przejście całej pd grani Aiguille du Moine
1932	Jan Golcz, Stanisław Groński, Konstanty Narkiewicz-Jodko	wejście granią Peuterey na Mont Blanc
1932	Jan Golcz, Stanisław Groński	przejście ostrogi Brenvy na Mont Blanc
1933	Jan Golcz	pierwsze wejście zimowe na La Pave
1936	Zbigniew Korosadowicz, Jan Staszal, Wawrzyniec Żuławski	przejście drogi Welzenbacha na pn ścianie Grose Wiesbachhornu
1936	Zbigniew Korosadowicz, Tadeusz Bernadzikiewicz, Jan Staszal	przejście rynny Pallaviciniego na Grossglockner
1937	Tadeusz Bernadzikiewicz, Wawrzyniec Żuławski	przejście grani Innominaty na Mont Blanc
1937	Stanisław Groński, Wiktor Ostrowski	Mont Maudit
1937	Jerzy Pierzchała	Wildspitze, Weiskugel
1938	Jan Golcz, Zbigniew Korosadowicz, Wawrzyniec Żuławski	przejście drogi Sentinelle Rouge na Mont Blanc
1942	Jerzy Hajdukiewicz, Maciej Mischke	przejście grani Bianco na Piz Bernina
1944	Maciej Mischke, Józef Płotkowiak	przejście pn ściany Breithorn i grani Zmut na Matterhornie
1945	Jerzy Hajdukiewicz, Maciej Mischke	przejście pn ściany Dent d'Herens i pn.-wsch. ściany Lyskam

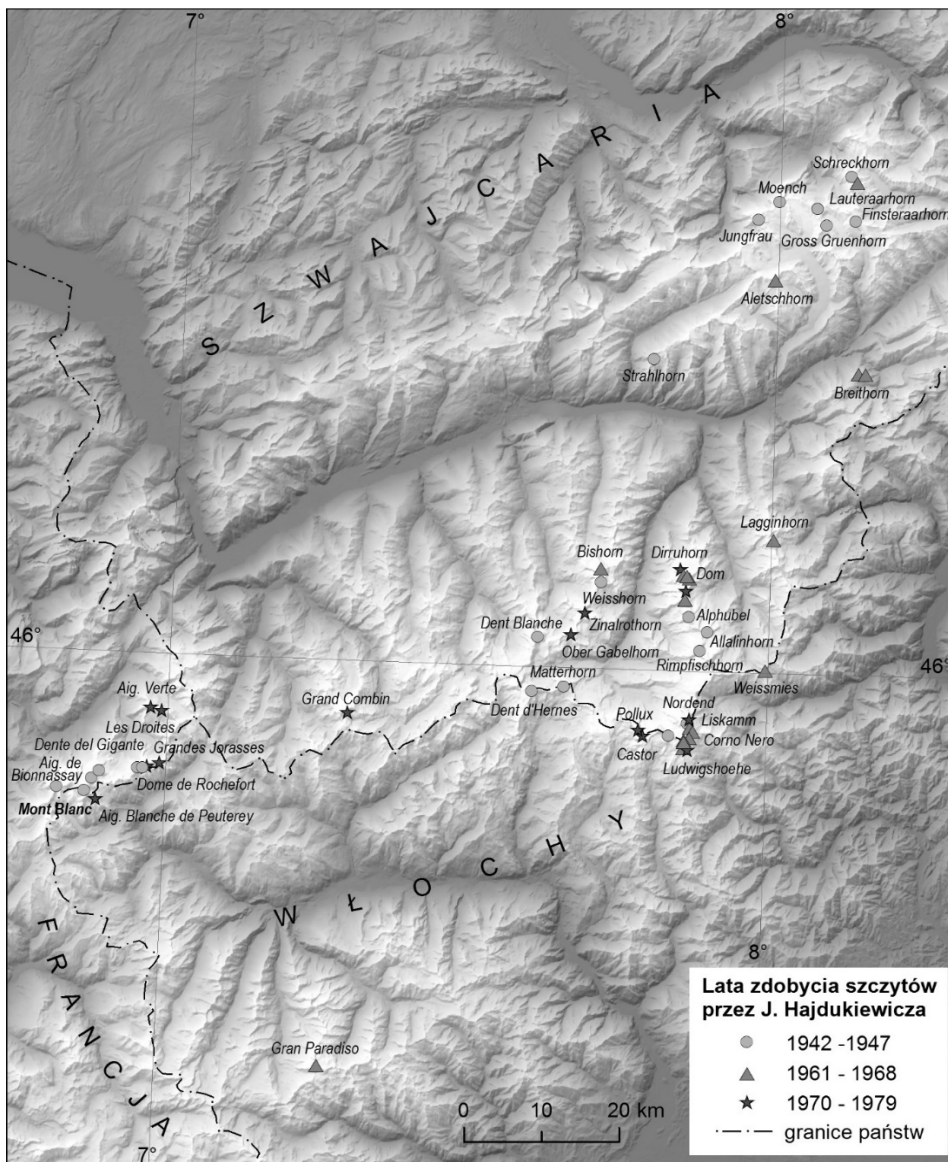
Źródło: *Wielka encyklopedia...* 2003; *Wielka encyklopedia...* 2007; Staszal 1959; Sajsse-Tobiczyk 1985; Roszkowska 2012

Ekspedycje Polaków w latach 1945-1989

Pierwsze lata powojenne zaznaczyły się wśród Polaków bardzo słabą eksploracją pasma alpejskiego. W historii tego okresu zapisał się jedynie zakopiański lekarz Jerzy Hajdukiewicz, który z towarzyszami zdobył komplet szczytów w Alpach powyżej 4000 m n.p.m. Zdobywanie ich rozpoczął od wejścia w 1942 r. na Piz Bernina (4049 m n.p.m.), by przez następnych kilkadziesiąt lat stanąć na wszystkich wierzchołkach czterotysięcznych i zakończyć w 1980 r. wejściem na Barre des Ecrins (4101m n.p.m.) w Alpach Delfinackich (Hajdukiewicz 1981). Wybrane osiągnięcia zaprezentowano na ryc. 2. Działalność Hajdukiewicza w Alpach należała do niezwykle cennych, gdyż do chwili obecnej jego wyczyny nie zostały powtórzone przez polskich alpinistów. Okres powojenny, aż do 1957 r., to czas stagnacji w polskim alpinizmie.

Jedynym akcentem działalności wspinaczkowej był zorganizowany w 1947 r. obóz w Alpach (Bała 2005). Pierwszy powojenny wyjazd taterników zaowocował znacznymi osiągnięciami. Były to: drugie przejście trawersem masywu Grandes Jorasses w dniach 29-31 lipca, w którym udział wzięli Wiktor Ostrowski, Jerzy Piotrowski,

Stanisław Siedlecki i Stanisław Worwa; następnie przejście północnej ściany Petit Dru dokonane przez Czesława Łapińskiego i Kazimierza Paszuchę w dniach 14-15 sierpnia oraz czwarte przejście Filara Bocalattego na Mont Blanc du Tacul przeprowadzone przez Tadeusza Orłowskiego i Jerzego Wawrzyńca Żuławskiego w dniu 14 sierpnia (*Wielka encyklopedia... 2007*).

Ryc. 2. Alpejska działalność Jerzego Hajdukiewicza w latach 1942-1980

Fig. 2. Alpine activity of Jerzy Hajdukiewicz in 1942-1980

Źródło: Hajdukiewicz 1981, s. 52-53

Wielki sukces, jaki osiągnęli uczestnicy pierwszej powojennej wyprawy w Alpy, nie spotkał się z entuzjazmem ówczesnych władz. Drastyczna polityka państwa uniemożliwiała działalność wspinaczkową w Alpach, blokowała nawet wspinanie w pasie przygranicznym w Tatrach. Sytuacja polityczna uległa poprawie dopiero w drugiej połowie lat pięćdziesiątych. Wówczas z inicjatywy Klubów Wysokogórskich oraz kół działających w różnych miastach jako główny kierunek wspinaczkowy wybierano Alpy. Zanim Klub Wysokogórski zorganizował wyjazdy taterników, to już w 1956 r. polscy wspinacze wzięli udział w dwóch obozach organizowanych w Alpach Sabaudzkich przez organizacje francuskie. W Międzynarodowym Obozie Alpinistycznym w Montroc-le-Planet uczestniczyła grupa 12 wspinaczy, natomiast w polsko-francuskim obozie w Les Bossons grupa 10 taterników (Nowicki, Bała 1957). Drugim kierunkiem w 1956 r. były Alpy Ötztalskie, dokąd wyjechała grupa 11 taterników na zaproszenie austriackiej organizacji *Freie Österreichische Jugend* (Wala 1957).

Pierwsze poważne przedsięwzięcie wyjazdowe nastąpiło dopiero w 1957 r. z inicjatywy Klubu Wysokogórskiego. Polacy działalność górską prowadzili w Alpach Berneńskich (11 osób), Walijskich (12 osób) i grupie Mont Blanc (23 osoby). Do najważniejszych osiągnięć w Alpach Berneńskich należy zaliczyć zdobycie szczytu Mönch (4099 m n.p.m.) dnia 29 lipca przez zespół w składzie Helena i Jerzy Hajdukiewiczowie, Krzysztof Berbek, Karol Jakubowski, Tadeusz Nowicki, Zbigniew Rubinowski, Zbigniew Skoczylas, osiągnięcie Jungfrau (4158 m n.p.m.) dnia 30 lipca przez Karola Jakubowskiego, Tadeusza Nowickiego, państwa Z. i T. Rogowskich, Zbigniewa Rubinowskiego, Adama Skoczylasa, Antoniego i Jerzego Walów, wejście na Gross Fiescherhorn (4048 m n.p.m., 31 lipca) przez Tadeusza Nowickiego i Karola Jakubowskiego, zdobycie Grünhorn (4043 m n.p.m., 1 sierpnia) przez Adama i Zbigniewa Skoczylasów, Tadeusza Rogowskiego, Zbigniewa Rubinowskiego, wejście na Aletschhorn żebrem Haslera (4195 m n.p.m., 1 sierpnia) dokonane przez Antoniego i Jerzego Walów, a także przejście drogą Reissa na północnej ścianie Gross Fiescherhornu (4 sierpnia) przez Helenę i Jerzego Hajdukiewiczów oraz Krzysztofa Berbekę (Wala 1957).

Grupa alpinistów działająca w Alpach Walijskich zapisała na swoim koncie szereg wejść, wśród których należy wymienić: Lyskamm (4480 m n.p.m.), Weisshorn (4505 m n.p.m.), Matterhorn (4482 m n.p.m.), Strahlhorn (4190 m n.p.m.), Rimpfischhorn (4202 m n.p.m.), Zinalrothorn (4224 m n.p.m.), Dent d'Hérens (4174 m n.p.m.).

Do najważniejszych osiągnięć alpinistycznych zespołu działającego w grupie Mont Blanc należy zaliczyć przejście grani Mont Blanc od Dôme du Goûter do Col du Midi i pierwsze wejście północno-zachodnią grzędą na Aiguille du Goûter dokonane przez Lechosława Utrackiego i Jerzego Warteresiewicza, następnie przejście skrajnie trudnej 1100-metrowej zachodniej ściany Petit Dru dokonane w dniach 31 lipca-2 sierpnia przez Stanisława Biela, Jana Długosza i Czesława Momatiuka. Z kolei w dniach 31 lipca-4 sierpnia Marian Bała, Adam Bilczewski, Roman Śledziwski i Witold Udziela dokonali przejścia wschodniej grani Aiguille Noire. W tym samym czasie alpiniści w składzie Andrzej Pietsch, Lechosław Utracki, Stanisław Worwa i Jerzy Warteresiewicz dokonali drugiego przejścia Grani Peuterey

trudniejszym wariantem – poprzez południową grań Aiguille Noire de Peuterey. Mimo dobrze zapowiadającego się sezonu wspinaczkowego nastąpiła tragedia. Podczas trawersowania Mont Blanc zaginął Stanisław Groński. W trakcie akcji poszukiwawczej, na stokach Mont Blanc du Tacul, dnia 18 sierpnia 1957 r. śmierć poniósł Wawrzyniec Żuławski, a związany z nim liną Stanisław Biel został ciężko ranny (Wala 1958).

W masywie Mont Blanc działała również druga grupa alpinistów. Działalność ta uzależniona była od warunków pogodowych. Zespół w składzie Jerzy Mitkiewicz i Ryszard W. Schramm dokonał trawersowania Mont Blanc od schronu Vallot do Col de la Brenva w okresie 29-30 lipca oraz wejścia drogą Boccalatego na Mont Blanc du Tacul dnia 3 sierpnia. Ponadto Jerzy Mitkiewicz, Marek Stefański i Andrzej Wilczkowski weszli północną ścianą na Tour Ronde dnia 2 sierpnia. Droga ta została powtórzona przez Marię i Jacka Żukowskich oraz Antoniego Gąsiorowskiego i Jerzego Mierzejewskiego (Wala 1958).

Osiągnięcia Polaków w lecie 1957 r. doprowadziły do nawiązania kontaktów z czołowymi światowymi wspinaczami. Ich działalność została wysoko oceniona, czego potwierdzeniem są słowa francuskiego alpinisty André Contamina: „Wasze Tetry muszą być bardzo trudne, skoro wychodzą z nich tacy alpiniści” (Długosz 1958).

W następnym roku z inicjatywy Klubu Wysokogórskiego zorganizowano obóz na terenie grupy górskiej Oisans, w którym uczestniczyło 10 osób. Do najważniejszych akcentów działalności Polaków należy zaliczyć przejście południowej ściany Grand Pic de La Meije (3983 m n.p.m.) przez Zofię Strumiło i Jerzego Rudnickiego (31 sierpnia) oraz ponownie przez Jerzego Rudnickiego i Jacka Macha (13 września), ponadto południowej ściany Dibony przez Jerzego Rudnickiego i Jacka Macha (3 września), następnie trawersowanie La Meije przez Piotra Żółtowskiego i Władysława Prokopka (8-10 września) oraz wejście na Col du Pelvoux (3686 m n.p.m.) przez Macieja Bernadta, Zofię Strumiło i Leszka Łackiego (11-13 września) (Obóz 1959).

Także w 1958 r. w Alpy wyruszyła grupa instruktorów narciarskich PTTK. Celem była działalność narciarska o charakterze wysokogórskim w masywie Dachstein (*W grupie Dachsteinu* 1959).

Warto podkreślić, że w 1959 r. w Alpach Walijskich odbył się obóz treningowy dla uczestników planowanej wyprawy na Dhaulagiri w Himalajach. Podczas akcji górskiej Dufourspitze (4634 m n.p.m.) zdobyli Stanisław Biel i Jan Mostowski (12 kwietnia) oraz Krzysztof Berbeka, Jerzy Hajdukiewicz i Zbigniew Rubinowski (13 kwietnia), Lyskamm osiągnęli Stanisław Biel i Jan Mostowski (14 kwietnia), na Rimpfischhorn (4198 m n.p.m.) weszli Biel, Berbeka, Mostowski i Rubinowski (22 kwietnia). Sukcesem zakończyła się działalność w rejonie Matterhornu. Biel i Mostowski osiągnęli wierzchołek wschodnią ścianą (26 kwietnia), dokonując drugiego w historii alpinizmu i pierwszego zimowego przejścia wschodniej ściany (*Obóz treningowy* 1959).

W okresie od 31 lipca do 28 sierpnia 1959 r. w Zermatt w Szwajcarii odbył się obóz wyczynowy Klubu Wysokogórskiego. Do ważniejszych osiągnięć należy zaliczyć wejście północno-zachodnią ścianą na Breithorn (Jerzy Biedermann, Józef Pan-

fil, Helena Hajdukiewiczowa, Maciej Mischke, Skoczylas) oraz granią szwajcarską na Matterhorn (Skoczylas, Zacharzewski) (*Kronika* 1959).

Nie sposób pominąć wyjazdu Stanisława Biela i Lechosława Utrackiego w lipcu 1959 r. w Alpy Walijskie. Byli oni uczestnikami międzynarodowego zgrupowania alpinistycznego ENSA. Alpiniści przeszli Filar Walkera na północnej ścianie Grandes Jorasses. Było to 21. przejście w historii alpinizmu i pierwsze dokonane przez wspinaczy z krajów niealpejskich (Biel, Utracki 1960).

W 1959 r. odbyła się wyprawa Koła Krakowskiego Klubu Wysokogórskiego w Alpy Julijskie, Durmitor i Góry Północnoalbańskie. Do ważniejszych osiągnięć należy zaliczyć wejście północno-wschodnim filarem na Stenar (11 września – Adam Dobrowolski, Stefan Kozłowski, Andrzej Truszkowski oraz 14 września – Jerzy Berski i Aleksander Rokita), drogą niemiecką (Stanisława Janik, Jan Słupski, Andrzej Truszkowski) i słoweńską na Triglav (12 września – Zofia Barutowicz, Jerzy Berski, Aleksander Rokita, Jadwiga Siemińska oraz Adam Dobrowolski i Stefan Kozłowski – 13 września) oraz północno-zachodnią ścianą na Wielką Mojstrowkę (Obóz Krakowskiego Koła 1960).

W 1960 r. zorganizowano wyprawy w góry ówczesnej Jugosławii. Członkowie Koła Katowickiego (12 osób) skierowali się w Alpy Julijskie oraz Prenj (Góry Dynarskie). Uczestnicy osiągnęli szczyt Dolkova Špica dnia 13 września (Maciej Bernadt, Danuta Dorna, Ryszard Łuckoś, Maria i Marek Stefańscy). Wierzchołek Triglav zdobyto 14 września, wchodząc północną ścianą filarem Juga (Maciej Bernadt oraz Maria i Marek Stefańscy) oraz północną ścianą i północną grzędą (Zygmunt Grabowski, Ryszard Łuckoś) (Łuckoś 1961). Grupa z Koła Krakowskiego KW (20 osób) odwiedziła ponownie Alpy Julijskie, a także Durmitor i Góry Północnoalbańskie. Działalność prowadzono w masywie Triglava, Małej i Wielkiej Mojstrowki, a także Prisojnika (Słupski 1961).

Dużym sukcesem zakończyła się działalność Polaków w masywie Mont Blanc. W dniach 22-23 sierpnia 1960 r. Jan Długosz i Czesław Momatiuk dokonali przejścia wschodnią ścianą drogą Bonattiego Le Grand Capucin (Wala 1967).

Alpy Austriackie były terenem działania Zdzisława Kirkina-Dziędzielewicza, który wraz z alpinistą austriackim dokonał przejścia południowej ściany Hochschwab (Kirkin-Dziędzielewicz 1968).

W 1961 r. odbyło się wiele ekspedycji, które zapisały się na kartach historii alpinizmu. Dnia 25 lipca zespół w składzie Jan Długosz i Czesław Momatiuk dokonał wejścia od południowego-zachodu i zachodnią granią na Eiger. Następnie, w dniach 27-29 sierpnia, Jan Długosz wraz z alpinistami Chrisem Boningtonem, Ianem Cloughem, Donem Whillansem dokonali 1. wejścia środkowym Filarem Freney na Mont Blanc (Wala 1967). Jan Stryczyński i Jerzy Warteresiewicz pokonali filar Bonattiego na Petit Dru (*Wielka encyklopedia...* 2003). Inny zespół, działający w Alpach Berneńskich, jako cel wybrał północną ścianę Eigeru (3970 m n.p.m.). Stanisław Biel i Jan Mostowski zdobyli szczyt 1 września (Biel 2005). Jako pierwsi polscy alpiniści zmierzli się oni z północną ścianą Eigeru, zyskując wielki rozgłos i uznanie w środowisku szwajcarskich alpinistów. Zdaniem włoskiego alpinisty Waltera Bonattiego północne ściany alpejskie Grandes Jorasses, Eigeru i Matterhornu traktowane były jako „najtrudniejszy z alpinistycznego punktu widzenia eg-

zamin dojrzałości, [...] szczyt ludzkiej odwagi” (Hajdukiewicz 1969). Drogi te, uważane za „trzy ostatnie największe problemy w Alpach”, stały się wyzwaniem dla Polaków.

W 1961 r. alpinści powrócili w Alpy Julijskie. Dnia 8 sierpnia pierwszych wejść na Stenar dokonali Jolanta i Marek Jareccy (środkową częścią wschodniej ściany) oraz Maciej Kozłowski i Jerzy Potocki (prawą częścią wschodniej ściany). Poprowadzono również wiele dróg na Triglav (Śledziewski 1961). Podczas powrotu do Polski część uczestników wyprawy w Alpy Julijskie prowadziła jeszcze działalność w Wysokich Taurach, wchodząc m.in. na Kleinglockner (3770 m n.p.m.) i Grossglockner (3798 m n.p.m.) (Jarecki 1961).

Także latem 1961 r. z inicjatywy Koła Warszawskiego KW zorganizowano wyjazd na rejon Pirenejów i Mont Blanc. Dokonano wejścia na Petit Charmoz (Tadeusz Orłowski, Juliusz Żuławski) oraz trawersowania Aiguille du Goûter (Maria Skroczyńska i Zbigniew Krysa) (Orłowski 1961).

Godna uwagi jest wyprawa w Wysokie Taury i Alpy Ötztalskie Zdzisława Dziędzielewicz. Dokonał on wielu wejść, m.in. na Grossglockner, Johannesberg (3463 m n.p.m.), Fuscherkarkopf (3336 m n.p.m.), Mittlerer Bärenkopf (3357 m n.p.m.) oraz na Wildspitze (3772 m n.p.m.) w Alpach Ötztalskich (Dziędzielewicz 1961).

Z kolei Tomasz Łubieński w sierpniu 1961 r. wziął udział w obozie organizowanym przez Francuzów w Alpach Delfinackich w grupie górskiej Oisans. Dokonał on trawersu Ailefroide, Bec du Canard – Pointe O’Gorman, wejścia na Aiguille Dibona i Barre des Écrins (T.Ł. 1962).

W kolejnych latach z inicjatywy Klubu Wysokogórskiego organizowano w Alpach obozy szkoleniowe, sportowe i wyczynowe. Ich celem było kształcenie umiejętności i zdobywanie doświadczenia wspinaczkowego w górach typu śnieżno-lodowcowego. Jako bardzo dynamiczny zapisał się rok 1962, w którym Zarząd Główny Klubu Wysokogórskiego oraz poszczególne koła organizowały dla wybijających się wspinaczy wyjazdy w różne pasma Alp (tabela 2).

Tabela 2

Wyjazdy wspinaczkowe Polaków w Alpy w 1962 r.

Table 2

Climbing trips of Poles to the Alps in 1962

Organizator	Liczba osób	Rejon górski
Klub Wysokogórski	4	Alpy Walijskie – Matterhorn
Zarząd Główny KW	5	Alpy Francuskie – grupa Mont Blanc
Zarząd Główny KW	2	Alpy Francuskie – grupa Mont Blanc
Wyjazd indywidualny	3	Alpy Francuskie – grupa Mont Blanc
Koło Katowickie	18	Alpy Julijskie – rejon doliny Vrata, Wysokie Taury – masyw Grossglockner
Koło Warszawskie	6	Alpy Julijskie – masyw Triglava, Wysokie Taury – masyw Grossglockner
Koło Gliwickie	11	Wysokie Taury – masyw Grossglockner, Dachstein, Silvretta
Klub Wysokogórski	6	Dolomity – Marmolada, Cima Grande

Źródło: *Itineraria...* 1963

Rok 1963 przyniósł kolejne osiągnięcia. W dniach 5-6 marca 1963 r. Czesław Momatiuk i Jan Mostowski dokonali zimowego wejścia na Mönch (4099 m n.p.m.) przez uskok Nollen (Mostowski 1963). Nie powiodła się natomiast ich próba zimowego wejścia na Eiger.

Również w marcu w 1963 r. rejonie Mont Blanc działała polska grupa. Najważniejszym osiągnięciem było zimowe przejście północno-wschodnim filarem Les Droites (Maciej Gryczyński, Jerzy Michalski, Jan Stryczyński i Jerzy Warteresiewicz, 7-11 marca 1963). Warto nadmienić, że latem podczas pobytu w Alpach Jan Mostowski wraz z alpinistami szwajcarskimi dokonał przejścia północnej ściany Gross Fiescherhorn (4049 m n.p.m.) oraz północnej ściany Breithornu (3782 m n.p.m.) drogą Welzenbacha.

Latem 1963 r. w obozie w Chamonix uczestniczyła 7-osobowa grupa polskich alpinistów z Klubu Wysokogórskiego pod kierownictwem Lecha Utrackiego. Do tej grupy dołączyli Zbigniew Jurkowski i Andrzej Nowacki, którzy brali udział w międzynarodowym obozie ENSA. Do ważniejszych sportowych dokonań należy zaliczyć drugie przejście północnej ściany Aiguille Verte (Jerzy Potocki, Lecz Utracki, Lucjan Saduś, Ryszard Zawadzki), pierwsze wejście południowo-wschodnim filarem na Mont Maudit (Lucjan Saduś i Ryszard Zawadzki) oraz pokonanie filaru Croza (Jurkowski, Nowacki). Działalność sportowa Polaków w masywie Mont Blanc została zauważona przez francuskich alpinistów: „Alpiniści polscy, wspaniali specjaliści w zakresie wspinaczki, doskonale przygotowani kondycyjnie, zapisują na swoim koncie co tydzień nowe osiągnięcia, dokonując coraz to ciekawszych i trudniejszych przejść lub otwierając nowe szlaki” (Obóz letni... 1964).

Koło Zakopiańskie Klubu Wysokogórskiego zorganizowało latem 1963 r. wyjazd w Alpy Julijskie (rejon Triglavu) i Alpy Kamnickie (rejon doliny Logarskiej) pod kierownictwem Zbigniewa Korosadowicza. Wyjazd wspinaczkowy Polaków przyniósł wiele sportowych osiągnięć, m.in. przejścia na Małą Mojstrowkę, Prisojnik, Triglav i Jalovec (Wójcik 1968). Także latem 1963 r. Alpy Julijskie oraz Wysokie Taury odwiedziła 12-osobowa grupa Koła Katowickiego KW pod kierownictwem Macieja Bernadta. Celem działań w Alpach Julijskich były położone w dolinie Planicy ściany Wielkiej Mojstrowki, Travnika, Jalovca i Sleme. W Wysokich Taurach z powodu złej pogody działalność była bardzo ograniczona. Uczestnicy Bogna Skoczylasowa, Krzysztof Zdzitowiecki, Maciej Bernadt i Krzysztof Cielecki osiągnęli jedynie Kleinvenediger (3477 m n.p.m.) (Bernadt 1964).

Również w 1963 r. grupa alpinistów odwiedziła Dolomity. Wybór padł na masyw Civetty, gdzie Janusz Kurczab i Ryszard Szafirski dokonali przejścia jednej z najtrudniejszych dróg klasycznych w Alpach – drogi Philippa i Flamma, osiągając 17 sierpnia 1963 r. wierzchołek Punta Tissi (2992 m n.p.m.). Z pozostałej działalności na uwagę zasługują wejścia przez północną ścianę Cima Grande di Lavaredo dokonane w dniach 25-27 sierpnia przez Andrzeja Heinricha i Józefa Nyki drogą Hasse-Brandler oraz Eugeniusza Chrobaka i Tadeusza Łaukajtysa drogą Kauschkego (Superdirettissima). W dniach 3-5 września na Cima Ovest di Lavaredo zespół w składzie Janusz Kurczab i Ryszard Szafirski dokonał trzeciego wejścia przez tzw. Filar Wiewiórek, a Andrzej Heinrich i Józef Nyka północną ścianą, Direttissima włosko-szwajcarską (Kurczab 1964a, Nyka 1964).

Warto wspomnieć działalności krakowskich wspinaczy (Jan Danysz, Mieczysław Kołakowski i Andrzej Stanoch) w Alpach Retyckich, którzy w 1963 r. podjęli próbę przejścia drogi Cassina na północno-wschodniej ścianie Piz Badile. Z powodu trudnych warunków atmosferycznych, alpinści wycofali się ze środkowego odcinka ściany.

Zimą 1964 r. Zarząd Klubu Wysokogórskiego zorganizował obóz wyczynowy w Dolomitach. Alpinści wytyczyli kilka wybitnych dróg, w tym drogę południowo-zachodnim kantem Primo Spigolo di Rozes (22 lutego), direttissimę południowej ściany Tofany di Rozes (22-24 lutego). Podczas przejścia Filaru Wiewiórek na Cima Ovest di Lavaredo Ryszard Rodziński uległ wypadkowi, a Jerzy Krajski – w drodze zejściowej po pomoc – poniósł śmierć (Kurczab 1964b).

Także w okresie zimowym 1964 r. podjęto próbę zimowego przejścia Dent d'Hérens (4171 m n.p.m.), położonego w Alpach Walijskich. Dnia 18 marca Jerzy Hajdukiewicz i Krzysztof Berbeka w trudnych warunkach atmosferycznych osiągnęli wierzchołek, wchodząc drogą Welzenbacha (Hajdukiewicz 1964).

Na 1964 r. przypada intensywna działalność w Alpach Austriackich Wandy Błaszkiwicz (Rutkiewicz), która przeszła m.in. północno-zachodnią ścianę Hochferner-spitze w Alpach Zillertalskich.

Z inicjatywy Klubu Wysokogórskiego został zorganizowany wyjazd w Alpy Francuskie w 1965 r., którego celem było pierwsze zimowe przejście drogi Contamine'a na północnej ścianie Aiguille Verte (4121 m n.p.m.). W okresie 9-13 marca zespół w składzie: Eugeniusz Chrobak, Maciej Gryczyński, Jerzy Michalski i Ryszard Szafirski zrealizował zamierzony cel, dokonując trzeciego przejścia w historii, lecz pierwszego w warunkach zimowych (Michalski 1965). Wyczyn Polaków został entuzjastycznie przyjęty, zwłaszcza wśród francuskiego środowiska wspinaczkowego.

Dzięki dotychczasowym osiągnięciom Polaków Zarząd Główny Klubu Wysokogórskiego zorganizował w 1965 r. obóz letni w Chamonix. Jako cel działalności sportowej wytyczono rejon Mont Blanc. Do ważniejszych wyczynów grupy wspinaczy należy zaliczyć przejścia czterech skrajnie trudnych dróg: filar Bonattiego na Petit Dru (Krzysztof Cielecki, Janusz Kurczab, Adam Zyzak, 4-9 sierpnia), Wielkim Filarem Narożnym na Mont Blanc (Gerard Małaczyński, Jerzy Warteresiewicz, Andrzej Zawada i Ryszard Zawadzki, 10-14 sierpnia), drogą Magnone'a na zachodniej ścianie Petit Dru (Zygmunt A. Heinrich i Andrzej Mróz, 11-13 sierpnia), drogą Contamine'a: na zachodniej ścianie Petites Jorasses (Zygmunt A. Heinrich, Janusz Kurczab i Andrzej Mróz, 21-22 sierpnia 1965) (Warteresiewicz 1965). Wyczyny tego sezonu uważano za wybitne osiągnięcia, jakich nie zanotowano podczas polskich obozów wspinaczkowych w Chamonix.

Klub Wysokogórski w dniach 21-30 sierpnia 1965 r. zorganizował w ramach wymiany z grupą alpinistów szwajcarskich z Lozanny wyjazd 56-osobowej grupy polskich taterników. Działalność wspinaczkowa miała miejsce w Alpach Szwajcarskich. Łącznie dokonano 197 przejść, w tym 31 wejść szczytowych, z czego na Monte Rosa – 16, Breithorn – 10, Theodulhorn – 10 i Stöckli – 3 wejścia (Kowalczyk 1965).

Pasma Dolomity, obok Alp Francuskich, cieszyło się wśród Polaków dużym zainteresowaniem, w 1965 r. pod kierownictwem Józefa Nyki wyruszyli w to pasmo z zamiarem eksplorowania jego południowej części. Wynikiem działalności było po-

prowadzenie trzech nowych dróg na Quarta Pala (2259 m n.p.m., Jan Junger, T. Łaukajtys, Józef Nyka, Jan Poręba), Monte Pelf (2504 m n.p.m., Zbigniew Jurkowski, Andrzej Nowacki) i Schiary (2563 m n.p.m., Józef Nyka, Tadeusz Łaukajtys, Jacek Poręba, Jan Junger) (Nyka 1965). W tym samym roku część zachodnia Dolomitów stała się obszarem działania Wandy Błaszkwicz i Zdzisława Kirkina-Dziędzielewicza. Wraz z grupą austriackich alpinistów w dniach 15-17 września 1965 r. dokonali oni kilku wejść wspinaczkowych w grupie Catinaccio na szczyty: Torre Delago (2790 m n.p.m.) i Torre Stabeller (2805 m n.p.m.) (Kirkin-Dziędzielewicz 1967).

Zimą 1966 r. został zorganizowany wyjazd w Alpy, w którym udział wzięli Eugeniusz Chrobak, Tadeusz Łaukajtys, Jerzy Michalski i Andrzej Nowacki. Podczas pobytu zrealizowano jedynie rekonesansowe wejścia na Mont Blanc du Tacul i Mont Maudit. Dalszą działalność uniemożliwiały złe warunki atmosferyczne, stąd też Polacy jako następny kierunek wybrali Dolomity. Niekorzystna pogoda zahamowała działalność wspinaczkową.

W lipcu 1966 r. Rada Okręgowa Zrzeszenia Studentów Polskich była organizatorem wyjazdu w masyw Mont Blanc. Celem działalności było zapoznanie uczestników z warunkami poruszania się na terenie lodowcowym. Podczas pobytu uczestnicy dokonali trawersowania na Aiguille de Bionnassay – Dôme du Goûter (9 lipca, Tadeusz Chwatow, Benon Czechowski, Ryszard Palczewski, Witold Strupczewski), Aiguille de Combal – Aiguille de la Trêlatête (9 lipca, Barbara Kajdańska, Jacek Mierzejewski) oraz wejścia na Mont Noire de Peutérey (17 lipca, Marek Fijałkowski, Jerzy Grajewski, Jacek Mierzejewski, Wiesław Skubisz) (Mierzejewski 1967).

Kolejne wielkie osiągnięcie przypadło na 1966 r. Grupa w składzie Ryszard Berbeka, Jan Stryczyński, Ryszard Szafirski i Adam Zyzak dokonała w dniach 12-13 sierpnia 1966 r. pierwszego powtórzenia drogi Bonattiego na północnej ścianie Matterhornu (4477 m n.p.m.). Było to drugie w historii przejście tej drogi (Szafirski 1967). Także w sierpniu 1966 r. grupa w składzie Marek Grochowski, Maciej Gryczyński, Jerzy Warteresiewicz i Andrzej Zawada dokonała przejścia północną ścianą Wielkiego Filara Naroźnego (Poręba 1968).

We wrześniu 1966 r. w Alpach Julijskich przebywali Marek Głogoczowski, Marek Marciszewski i Kazimierz Rosiak, którzy przeszli północną ścianę Triglava drogą niemiecką i drogą bawarską. Z kolei Janusz Fereński dokonał przejścia południowo-wschodniej ściany szczytu Kogel w Alpach Kamnickich. Także Jolanta i Marek Jareccy działali w Alpach i Dolomitach, dokonując wejścia na Aiguille Verte i Hochschwab (*W różnych górach* 1967).

W kolejnym roku alpinści Henryk Furmanik, Marek Grochowski, Piotr Kintopf, Samuel Skierski, Andrzej Skłodowski i Wojciech Wróż działali w rejonie Piz Bernina w Alpach Retyckich. W dniach 19-20 sierpnia dokonali oni pierwszego polskiego wejścia północno-wschodnią ścianą, drogą Cassina na Piz Badile (3308 m n.p.m.) drogą Cassina oraz kolejnych wejść na Piz Bernina (4052 m n.p.m.) i Piz Roseg (3939 m n.p.m.) (Furmanik 1968). Warto również wspomnieć o działaniach Polaków w innych pasmach alpejskich. Działający w masywie Mont Blanc Eugeniusz Chrobak z towarzyszami – Francuzem Michaeliem Marchalem i Szwajcarem Marce-

lem Schneiderem – 27 marca 1967 r. przeszli filar Boccalattego na Mont Blanc du Tacul (Chrobak 1967).

Latem 1967 r. Maciej Kozłowski i Janusz Kurczab brali udział w obozie ENSA w Alpach Graickich. Sukcesem było przejście północną ścianą, drogą Welzenbacha na Grands Charmoz dnia 12 lipca oraz wejście wschodnim filarem na Les Droites w dniach 27-28 lipca i 2 sierpnia 1967 r. (Kurczab 1967, 1968).

Inna polska grupa prowadziła swoją wspinaczkową działalność w Alpach Berneńskich. Kazimierz Głazek i Krzysztof Zdzitowiecki w dniach 17-18 sierpnia 1967 r. dokonali wejścia północno-wschodnim żebrem z nowym wariantem na szczyt Finsteraarhorn (Zdzitowiecki 1967). Warto nadmienić, że w Dolomitach działała grupa z Klubu Wysokogórskiego, która przybyła na zaproszenie włoskiego Club Alpino Italiano. Polacy dokonali kilku sportowych przejść: północnej ściany Cima Su Alto (Kazimierz Liszka i Adam Trzaska w dniach 4-5 sierpnia), zachodnim filarem Cima Della Busazza (Janusz Fereński i Roman Bebak w dniu 4 sierpnia), południowo-zachodnią ścianą Cima Della Busazza (Jerzy Brudny, Jan Junger i Ryszard Zawadzki w dniach 4-5 sierpnia) oraz południowo-zachodnią ścianą Cima del Burél (Roman Bebak, Jerzy Brudny, Janusz Fereński, Jan Junger, Kazimierz Liszka, Adam Trzaska i Ryszard Zawadzki oraz Włosi Giorgio Garna i Gianni Gianneselli w dniach 15-18 i 21-25 sierpnia 1967) (Zawadzki 1967).

Latem 1967 r. w Chamonix działała 6-osobowa grupa wspinaczy z Polski. Do ważniejszych sukcesów należy zaliczyć przejście wschodniej ściany Aiguille du Grépon dokonane przez kobiecy zespół Wandy Błaszkiwicz i Haliny Krüger-Syrokomskiej (31 lipca-1 sierpnia, 2. przejście polskie), następnie zachodniej ściany Aiguille de Blaitière przez Bogdana Jankowskiego i Jacka Porębę w dniach 7-8 sierpnia (1 przejście polskie). Uznaniem przyniosła zespołowi kobiecemu próba przejścia wschodniej ściany Grand Capucin, lecz z powodu niekorzystnych warunków pogodowych nastąpiło wycofanie się z dalszej wspinaczki (Gašiorowski 1968).

W Alpach Walijskich przebywali w lipcu 1967 r. członkowie Koła Zakopiańskiego KW. Helena i Jerzy Hajdukiewiczowie oraz Zdzisław Jakubowski dokonali wejść na Aletschhorn (1 sierpnia) i Nadelhorn (8 sierpnia), następnie Helena i Jerzy Hajdukiewiczowie osiągnęli Täschhorn (14-15 sierpnia), a także Jerzy Hajdukiewicz i Zdzisław Jakubowski trawersowali Breithorn (22 sierpnia).

Kolejny rok rozpoczyna pasmo sukcesów Polaków w Alpach. Zespół w składzie Maciej Kozłowski, Jerzy Michalski, Jacek Poręba i Andrzej Zawada dokonał 2. zimowego przejścia północnej ściany Aiguille Blanche de Peuterey (10 marca 1968 r.). Przejście to zdobyło uznanie alpinistów krajów zachodnich (Poręba 1968).

Godną uwagi jest wyprawa Magdaleny Bujak i Krystyny Zawadzkiej, która odbyła się w kwietniu 1968 r. Celem było zimowe przejście Alp Walijskich trasą narciarską zwaną Haute Route. Polki w towarzystwie alpinistów zachodnich przeszły odcinek o długości ok. 100 km, pokonując 6400 m podejścia i 7700 m zjazdu (Bujak, Zawadzka 1969).

Alpiniści Koła Warszawskiego Klubu Wysokogórskiego podczas letniej działalności w masywie Mont Blanc realizowali ambitne plany wspinaczkowe. Tadeusz Piotrowski i Zbigniew Prosisz w dniach 26-27 lipca 1968 r. dokonali trzeciego polskiego przejścia drogi Bonattiego na wschodniej ścianie Grand Capuccin (3858 m n.p.m.).

Następnie w dniach 29-30 lipca 1968 r. Henryk Furmanik, Andrzej Heinrich i Krzysztof Zdzitowiecki wytyczyli nową drogę na północnym filarze Pointe Young (3996 m n.p.m.) należącym do Grandes Jorasses. Wyczyn ten spotkał się z wysoką oceną ekspertów alpinizmu i wieloma informacjami w prasie francuskiej: „...Polacy weszli na szczyt drogą uważaną dotychczas za nie do pokonania”. Znaczące sukcesy Polaków zostały przyćmione tragedią. Dnia 24 sierpnia 1968 r. podczas wspinania na wschodniej ścianie Mont Blanc śmierć poniósł Samuel Skierski (*W ślady...* 1968). Także w lipcu 1968 r. wyjechała w Alpy Berneńskie grupa wspinaczy. Drugie polskie przejście drogi Cassina na Piz Badile w dniach 19-20 sierpnia 1968 r. przez Ryszarda Szafirskiego i Adama Zyzaka oraz wytyczenie nowej drogi na północnej ścianie Eigeru w dniach 28-31 lipca 1968 r. przez zespół Krzysztofa Cieleckiego, Tadeusza Łaukajtysa, Ryszarda Szafirskiego i Adama Zyzaka wzbogaciły dorobek polskiego alpinizmu (Szafirski 1968). Także w sierpniu 1968 r. odbył się wyjazd w Dolomity. Działalność prowadzono w masywie Civetty i Monte Agner. Efektem wyprawy było osiągnięcie Pan di Zuccherro północno-zachodnią ścianą przez zespół w składzie Roman Bebak, Janusz Fereński i Ryszard Kowalewski (13-14 sierpnia 1968 r.) oraz przebycie północno-wschodniej ściany i północnego filara Monte Agner przez alpinistów Jerzego Brudnego, Mariana Katę, Kazimierza Liszkę, Adama Trzaskę, Ryszarda Zawadzkiego (1-3 sierpnia 1968 r.) (Zawadzki 1969).

Najwybitniejsze dokonania alpinistyczne w latach sześćdziesiątych w masywie Mont Blanc zostały docenione przez alpinistów francuskich na łamach czasopisma „Rivista Mensile del CAI”. Uwagę zwraca fakt, że wśród największych alpejskich działań wspinaczkowych w latach 1963-1967 zostały wyróżnione osiągnięcia trzech polskich zespołów alpinistycznych, jako jedyne z krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Były to: drugie wejście centralnym Filarem Freney w 1963 r., drugie wejście Wielkim Filarem Narożnym w 1965 r. oraz pierwsze zimowe przejście Filarem Bocalattego na Mont Blanc du Tacul w 1967 r. (*Polacy...* 1968).

Zimą 1969 r. Klub Wysokogórski był organizatorem obozu w Alpy Julijskie, w rejonie doliny Martuljek. Z powodu niekorzystnej pogody uczestnicy wyprawy Krzysztof Cielecki, Tadeusz Gibiński, Andrzej Marczak, Andrzej Tarnawski nie uzyskali zadowalających wyników (Cielecki 1969).

W Dolomitach zimą 1969 r. działali Marian Kata, Janusz Kurczab, Kazimierz Liszka, Jacek Poręba oraz Andrzej Mróz. Efektem działalności było poprowadzenie drogi na Cima Scotoni (2876 m n.p.m.). Projekt został zrealizowany w dniach 21-24 marca przez zespół Kurczab – Mróz (Poręba 1969).

Latem w Alpach działało kilka polskich grup. W Alpy Julijskie wyjechali członkowie Koła Poznańskiego KW. Działalność prowadzono w dolinie Vrata, z powodzeniem wchodząc różnymi drogami na Triglav (Matuszewski 1971). Na uwagę zasługuje wspinaczka Eugeniusza Chrobaka, Tadeusza Łaukajtysa i Andrzeja Mroza, którzy w dniach 15-20 lipca zdobyli wschodnią ścianą Grand Pilier d'Angle (Chrobak 1970). Czteroosobowa grupa w składzie: Roman Bebak, Henryk Furmanik, Andrzej Tarnawski i Adam Zyzak prowadziła działalność wspinaczkową w Alpach Walijskich, dokonując wejść: granią Furggen na Matterhorn (11 sierpnia) oraz północnym filarem na Monte Rosa Nordend (21-23 sierpnia). Warto wspomnieć o samotnym wejściu Adama Zyzaka na Rimpfischhorn (Zyzak 1969). Dodać należy, że

w sierpniu 1969 r. w Alpach Julijskie wyruszyła grupa wspinaczy z Sekcji Wysokogórskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Podczas wspinaczek osiągnięto szczyty: Jalovec (Andrzej Ciepielewski, Krzysztof Wieteska), Velika Mojstrovka (Andrzej Ciepielewski, Krzysztof Wieteska), Triglav (Stefania Egierszdorff, Krzysztof Wieteska) (Wieteska 1970). Następnie w dniach 19 sierpnia-17 września w obozie w Alpach Walijskich uczestniczyła grupa członków kół Warszawskiego (5 osób) i Wrocławskiego (2 osoby). Wśród dokonań należy wymienić przejście 3 września południowym filarem na Monts Rouges de Triolet oraz 4 września wejście wschodnią ścianą na Aiguille de L'Eboulement (3662 m n.p.m.). Obie drogi wyznaczali Janusz Fereński, Jan Franczuk, Tadeusz Gibiński i Andrzej Mróz (Fereński 1970).

Kolejny rok przyniósł nowe osiągnięcia. Polacy prowadzili działalność w masywie Mont Blanc, osiągając Grandes Jorasses, północną ścianą Pointe Hélène (Eugeniusz Chrobak, Jacek Poręba i Wojciech Wróż w dniach 24-25 lipca 1970 r.). Inna grupa wybrała na swój cel Dolomity. Zespół w składzie: Andrzej Dworak, Janusz Fereński, Piotr Jasiński, Marek Kowalczyk, Andrzej Mierzejewski i Ryszard Zawadzki w dniach 22-23 sierpnia 1970 r. osiągnął Cima del Pizzon wschodnią ścianą, a także Andrzej Dworak i Andrzej Mierzejewski dokonali pierwszego przejścia przez Gran Portale na Croda del Settimo Alpini w Dolomitach (*Wielka encyklopedia...* 2003; Kurczab 2009). W okresie od 7 do 25 lipca 1970 r. w Alpach Julijskich działalność prowadziła grupa taterników z Sekcji Wysokogórskiej Akademii Medycznej. Do osiągnięć należy zaliczyć: pierwsze polskie przejścia dróg: w murze Šite (Małgorzata Gładkowska, Jacek Gronczewski, Maria Jędrzejewska i Wojciech Mąkowski), północno-wschodniej ściany Malego Jalovca (Jerzy Brzywczy, Jerzy Burzykowski, Wiesław Jakubowski), na północnej ścianie Travnika (Teresa Długokęcka, Jan Lewicki, Jan Łącki). Uwagę zwraca też pierwsze kobiece przejście drogi niemieckiej północnej ściany Triglava (Małgorzata Gładkowska, Teresa Długokęcka) czy pokonanie najdłuższej, liczącej 3 km, drogi Alp Wschodnich na północnej ścianie Triglava (Jacek Gronczewski i Jan Łącki) (Łącki 1970).

Alpy Julijskie były miejscem wyjazdowym członków Koła Szczecińskiego. Alpiści działali w dolinie Vratna, w sierpniu 1970 r. dokonując szeregu przejść: środkiem wschodniej ściany na Jalovec (Michał Jagiełło i Tadeusz Piotrowski), turni w zachodniej części muru Šite (Andrzej Bohosiewicz i Piotr Henschke), kuluarem północnej ściany na siodło w murze Šite (Józef Bryła i Tadeusz Rewaj) (Rewaj 1970).

Sekcja Wysokogórska AKT „Gronie” przy Uniwersytecie Śląskim wraz z Kołem Katowickim KW zorganizowała w sierpniu 1970 r. obóz szkoleniowo-sportowy w Alpach Kamnickich. Efektem aktywności było wytyczenie ośmiu pierwszych polskich dróg wspinaczkowych.

W 1971 r. z inicjatywy Zarządu Głównego Klubu Wysokogórskiego zorganizowano wyjazd zimowy w masyw Mont Blanc. Zespół w składzie: Andrzej Dworak, Janusz Kurczab, Andrzej Mróz i Tadeusz Piotrowski dokonał przejścia wschodnią ścianą, drogą Bonatti-Gobbi na Grand Pilier d'Angle w dniach 5-11 marca 1971 r. (Kurczab 1971a).

W lipcu, z inicjatywy Federacji AKA oraz biura Almatour, Polacy wyruszyli w rzadko odwiedzane pasmo – Alpy Delfinackie. Efektem szkoleniowej działalności

było osiągnięcie szczytów: Roche Noire, Pelvoux, Barre de Écrins, Grand Pic de la Meije (Krochmal 1972).

Z innych ważniejszych dokonań lata 1971 r. należy wymienić działalność zespołu Andrzej Mróz i Jean Pierre Bougerol, który osiągnął Mont Gruetta północną ścianą (31 lipca-2 sierpnia) oraz Mont Maudit południowo-wschodnią ścianą (17-19 sierpnia). Andrzej Mróz wraz z Davidem Beldenem przeszli także południowo-zachodnią ścianą Pointe Gugliermine (11-13 sierpnia). Godne podkreślenia jest przejście drogą Vitali-Ratti zachodnią ścianą Aiguille Noire de Peuterey dokonane przez Janusza Kurczaba i Wojciecha Kurtykę w dniach 16-17 sierpnia. Sezon wspinaczkowy tej grupy zamyka przejście lewym filarem Brouillard na Mont Blanc dokonane przez Ryszarda Kowalewskiego, Janusza Mączkę i Wojciecha Wróza w dniach 13-14 sierpnia oraz przejście Centralnym Filarem Brouillard dokonane przez Andrzeja Dworaka, Marka Grochowskiego i Wojciecha Jedlińskiego w dniach 16-18 sierpnia (Kurczab 1971b). Uwagę środowiska wspinaczkowego przyciągnęła także aktywność drugiego polskiego zespołu. Alpiniści Zygmunt Kieńc, Andrzej Wilusz i Krzysztof Zdzitowiecki dokonali pierwszego wejścia lewą częścią północnej ściany na Dent Blanche (4357 m n.p.m.), zaś Michał Jagiełło, Jerzy Milewski i Tadeusz Piotrowski wytyczyli w dniach 13-14 sierpnia 1971 r. nową drogę na północnej ścianie Dent d'Hérens (4171 m n.p.m.) (Milewski 1971). Następnie Polacy jako kierunek wspinaczkowy wybrali Alpy Kamnickie i Julijskie. Stały się one celem wrześniowego wyjazdu grupy ośmiorga wspinaczy z Akademickiego Klubu Alpinistycznego przy Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Działalność prowadzono w rejonie doliny Kamnickiej Bistricy i doliny Vrata. Alpiniści przeszli łącznie 16 dróg o różnym stopniu trudności (m.in. na Strucę 2457 m n.p.m., Skutę 2532 m n.p.m., Planjave 2399 m n.p.m., Triglav 2863 m n.p.m.) (Grodziski 1972).

Zimą 1972 r. w Alpach Julijskich działała grupa wspinaczy Klubu Wysokogórskiego, która w dniach 5-18 marca wytyczyła nową drogę na północnej ścianie Špika (Tadeusz Gibiński, Marian Piekutowski, Michał Gabryel i Edmund Wyka) (Gibiński 1972). Również zimą Polacy wyruszyli w Dolomity z zamiarem dokonania próby zimowego przejścia drogi Philippa-Flamma na północnej ścianie Punta Tissi (2992 m n.p.m.) w masywie Civetty. Z powodu niewystarczającej liczby sprzętu wspinaczkowego oraz upływu ważności terminu wizy wyprawa nie osiągnęła sukcesu (Paczkowski 1972).

Grupa poznańskich alpinistów w lipcu 1972 r. prowadziła działalność sportową w austriackim masywie Grossglockner oraz w tyrolskim Ortler (Waligóra 1980).

Wyprawa o charakterze wyczynowym wyruszyła w Dolomity w lipcu 1972 r. Alpiniści prowadzili działalność sportową w masywie Civetty. Główny cel wyjazdu został zrealizowany, gdyż wytyczono nowe drogi: na południowej ścianie Torre Trieste, liczącej 750 m wysokości (Jerzy Kalla, Jerzy Kukuczka, Tadeusz Łaukajtys, Zbigniew Wach, w dniach 23-26 lipca) oraz na liczącym 300 m wysokości południowym filarze Bancon (Jerzy Kukuczka, Tadeusz Łaukajtys, Zbigniew Wach) (Łaukajtys 1972). Ten sam rejon był miejscem działalności 4-osobowej grupy, która prywatnie odwiedziła Dolomity. Janusz Baranek, Jerzy Sznytzer dokonali przejść Torre Venezia, Torre di Babele, Civetty (Sznytzer 1973).

Latem 1972 r. w masywie Mont Blanc działało kilka polskich grup. Ryszard Kowalewski, Janusz Mączka i Wojciech Wróż wytyczyli nową drogę lewym filarem Brouillard na Mont Blanc. Uczestnicy innego obozu zdobyli Col de l'Aiguille Verte (Andrzej Dworak, Wojciech Jedliński, Jerzy Michalski), Grand Capucin (Marian Piekutowski i Janusz Skorek) (Michalski 1973). Z inicjatywy Biura Podróży i Turystyki Almatu zorganizowano wyprawę, w której udział wzięła 9-osobowa grupa alpinistów. Rejon działalności obejmował okolice Chamonix (Tour Ronde, Dent du Géant, Aiguille du Peigne, Mont Blanc) i Zermatt (Monte Rosa, Rifelhorn).

W sierpniu 1972 r. Alpy Bawarskie odwiedziła 15-osobowa grupa Koła Krakowskiego. Działalność szkoleniowa prowadzona w grupie Watzmanna pozwoliła na zdobycie doświadczenia wspinaczkowego oraz nawiązanie kontaktów z alpinistami niemieckimi. Podobnie jak w latach poprzednich, grupa Polaków wyjechała w Alpy Walijskie. Sukcesem zakończyło się przejście północnych ścian Lyskamm i Dent d'Hérens (Michał Jagiełło, Gerard Małaczyński, Jacek Poręba, Andrzej Tarnawski), Matterhornu (Michał Gabryel, Marek Kęsicki i Andrzej Mierzejewski) (Tarnawski 1973).

Pasmo licznych sukcesów notowanych w polskich alpinizmie w 1972 r., przyciły dwie tragedie. Dnia 19 lipca, podczas zejścia z Aiguille Noire de Peuterey, zginął Andrzej Mróz. Podczas trawersowania wschodniej ściany Mont Blanc 27 sierpnia w lawinie zginął Andrzej Dworak.

W 1973 r. miał miejsce zimowy obóz wyczynowy w Dolomity. Działalność Jerzego Kukuczki, Janusza Kurczaba, Mariana Piekutowskiego, Janusza Skorka i Zbigniewa Wacha przyniosła nowe osiągnięcia. Przejście drogi Via dell'Ideale na Marmoladzie w dniach 18-23 marca 1973 r. spotkało się z licznymi gratulacjami i nadaniem przez Przewodniczącego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki Srebrnego Medalu „Za wybitne osiągnięcia sportowe” (Kurczab 1973a).

Następne wyjazdy w Alpy z 1973 r. zaowocowały wieloma przejściami i potwierdziły po raz kolejny wysokie osiągnięcia Polaków. Na uwagę zasługuje wyjazd w rejon Chamonix, podczas którego alpinści dokonali pierwszych polskich powtórzeń dróg. Petit Dru przeszli zachodnią ścianą Wojciech Kurtyka i Andrzej Tarnawski (6-7 sierpnia) oraz północną ścianą Jerzy Kukuczka, Wojciech Kurtyka i Marek Łukaszewski (12-14 sierpnia), zaś Les Droites północną ścianą osiągnęli Piotr Jasiński i Marek Kowalczyk w dniach 9-10 sierpnia (Kurczab 1973b).

Kolejna wyprawa w rejon Chamonix zorganizowana została przez AKA Politechniki Warszawskiej. Alpinści dokonali przejść m.in. drogą klasyczną na Dent du Geant (Grażyna Januszewicz, Janina Mierzejewska, Janusz Skrzyszowski i Henryk Mierzejewski), lewym filarem Freney i wschodnią ścianą Grand Capucin (Leszek Cichy, Tomasz Czarski), południowym filarem Pointe Jorasses (Alina Dobrowolska i Henryk Mierzejewski).

Kolejnym znaczącym wyjazdem w 1973 r. była wyprawa kobieca w Alpy Berneńskie, w którym udział wzięły Danuta Gellner-Wach, Wanda Rutkiewicz i Stefania Egierszdorf. Celem było pierwsze kobiece przejście północnej ściany Eigeru, drogą Hiebelera, które z doskonałym rezultatem zostało zrealizowane 22 sierpnia 1973 r. Wydarzenie to wpłynęło na nawiązanie współpracy z alpinistami szwajcarskimi w zakresie corocznego bezpłatnego udziału w skalnym i lodowcowym szkoleniu dwóch polskich alpinistek (Rutkiewicz 1973).

Polacy przybyli również Dolomity. W lipcu odbył się obóz szkoleniowy Federacji Akademickich Klubów Alpinistycznych, podczas którego wspinacze poprowadzili ponad 8 dróg o różnym stopniu trudności w rejonie masywu Civetta. Do osiągnięć zaliczyć należy wejście na Torre Trieste południową ścianą, którego w dniach 2-3 sierpnia 1973 r. dokonały dwa zespoły Ryszard Malczyk i Witold Sas-Nowosielski oraz Jerzy Kalla i Jerzy Łabędzki. Drugim ważnym przedsięwzięciem było wytyczenie przez polski zespół nowej drogi na Castello delle Nevere. W miejscowej prasie podkreślono dokonania Polaków słowami: „Polscy wspinacze czują się w Dolomitach jak u siebie w domu” (Kalla 1973).

Znaczące osiągnięcia Polaków zaowocowały nawiązaniem współpracy w zakresie wymiany wspinaczkowej w 1973 r. z Sekcją Berchtesgaden DAV. Piętnastoosobowa grupa polskich wspinaczy i turystów z Krakowa działała w Alpach Salzburskich. Efektem wyjazdu było przejście dwudziestu dwóch dróg o różnym stopniu trudności w rejonie masywu Watzmanna (Mazurkiewicz 1974).

Należy dodać, że w 1973 r. obiektem zainteresowania polskich wspinaczy z Koła Szczecińskiego były także Wysokie Taury. Celem wyjazdu była działalność szkoleniowa na obszarze lodowcowym w rejonie lodowców Pasterze i Hoffmanna. Uczestnicy osiągnęli różnymi drogami najwyższy szczyt Grossglockner (3798 m n.p.m.).

Formalne wyodrębnienie się alpinizmu ze struktur Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego i powołanie nowej organizacji, jaką od 1974 r. stał się Polski Związek Alpinizmu (PZA), przyczyniło się do wielu zmian w polskim środowisku górskim, choćby w zakresie finansowania wypraw. Tak jak w latach ubiegłych alpinści wybierali głównie kierunek wyjazdowy w Alpy, trenując tam i zyskując większe doświadczenie przed coraz już popularniejszymi wyprawami w góry centralnej Azji.

Zimą Klub Wysokogórski zorganizował obóz wyczynowy w Alpy Delfinatu. Celem wyprawy 6-osobowej grupy było pierwsze zimowe przejście północno-zachodniej ściany Allefroide. Warunki pogodowe uniemożliwiły działalność wspinaczkową.

Zarząd PZA w sierpniu 1974 r. zorganizował obóz w masyw Mont Blanc. Do ważniejszych osiągnięć należy zaliczyć pierwsze polskie przejścia: południową ścianą Aiguille du Fou, którego w dniach 5-8 sierpnia dokonali Andrzej Czok, Krzysztof Pankiewicz i Jan Wolf; północną ścianą Aiguille Sans Nom, którą w dniach 14-16 sierpnia przeszli Zbigniew Dudrak i Mikołaj Kornecki; filarem Gervasuttiego północno-wschodniej ściany Mont Blanc du Tacul, którego w dniu 16 sierpnia dokonali Andrzej Czok, Krzysztof Pankiewicz, Bogumił Słama i Andrzej Skłodowski (Skłodowski 1974).

Członkowie Koła Warszawskiego latem 1974 r. wzięli udział w wyprawie w Alpy Walijskie. Celem 11-osobowej grupy były szczyty Dufourspitze, Matterhornu, Breithorn, Piz Badile. Dokonano pierwszych polskich przejść trzech dróg oraz dwukrotnie przebyto dwie największe północne ściany skalne. Podczas drogi powrotnej tragicznemu wypadkowi uległ Włodzimierz Kajka (Zachariasiewicz 1974).

Latem przez AKA z Katowic zorganizowany został jedyny obóz Dolomitach. Kierownikiem został Kazimierz Grodzicki. Celem była działalność w masywach Civetta i Brenta. Uczestnicy dokonali przejść m.in. Torre di Babele, Torre Venezia, Torre Trieste, Punta Tissi.

Z zaproszenia Alpine Sportschule w Andermatt w sierpniu 1974 r. skorzystały dwie alpinistki: Anna Czerwińska i Krystyna Palmowska. Wzięły one udział w kursie dla zaawansowanych w zakresie techniki wspinania się w lodzie, poruszania po lodowcu i poznania metod wydobywania się ze szczelin lodowych. Podczas pobytu przeszły one kilka dróg wspinaczkowych, często o wysokim stopniu trudności.

W ramach wymiany alpinistycznej 10-osobowa grupa z Koła Krakowskiego wzięła udział w obozie w Chamonix. Zdobyto m.in. Les Courtes (Bogusław Mazurkiewicz, Adam Uznański), Pointe Walker, Grand Charmoz (Henryk Bednarek, Wiesław Burzyński, Andrzej Tyrpa i Władysław Wisz) (Bednarek 1975).

Kolejny rok przyniósł wiele osiągnięć. Większość grup obrała za cel masyw Mont Blanc. Na uwagę zasługują wejście wschodnią ścianą na Mont Blanc (Tomasz Czarski i Jacek Szczepański; 20 lipca), filarem Bergland na Les Droites (Wojciech Dzik, Marek Pronobis, 30-31 lipca), północną ścianą na Grandes Jorasses (Jerzy Kukuczka, Wojciech Kurtyka i Marek Łukaszewski, 3-4 sierpnia), północną ścianą drogą Cecchinel – Nominé na Grand Pilier d'Angle (Piotr Jasiński i Marek Kowalczyk, 5-6 sierpnia), północną ścianą przez Całun na Grandes Jorasses (Marian Piekutowski i Janusz Skorek, 20 sierpnia). Warto docenić wspinaczkę zespołu kobiecego: Barbary Kozłowskiej i Anieli Łukaszewskiej, które w dniach 8-10 sierpnia 1975 r. przeszły Filarem Gervasuttiego Mont Blanc du Tacul. Polacy działali również w Dolomitach, dokonując w większości pierwszych polskich przejść (Kurczab 1976).

W 1976 r. liczba polskich wypraw w Alpy kształtowała się dość imponująco, zwłaszcza że polscy alpinisci zostali uczestnikami międzynarodowego zgrupowania ENSA (*Ecole Nationale de Ski et d'Alpinisme*) oraz obozów szkoleniowych UCPA (*Union des Centres Sportifs de Plein Air*) w Chamonix. Warto również podkreślić wyjazd alpinistki Ewy Panejko na staż do Szkoły Alpinistycznej w Andermatt w Szwajcarii. Na przełomie lutego i marca 1976 r. w masywie Mont Blanc przebywała grupa Polaków. Sukcesem zakończyło się zimowe przejście zachodniej ściany, drogą Harlin-Robbins Petit Dru. Dokonał tego zespół w składzie Piotr Malinowski, Marian Piekutowski, Zbigniew Wach i Jan Wolf w dniach 25 lutego-5 marca (Wach 1976). Także zimą Polacy, reprezentujący AKA z Krakowa, prowadzili wspinaczki w Dolomitach, obierając jako cel Marmolada d'Ombretta. Zbigniew Dudrak, Jerzy Łabęcki, Bogdan Strzelski, Ryszard Urbanik i Jerzy Zając dokonali przejścia południową ścianą, „Wielkim Zacięciem” w dniach 2-8 marca 1976 r. Działalność pozostałych alpinistów przedstawiono w tabeli 3.

W 1977 r., podobnie jak w latach poprzednich, w Alpy wyruszyli masowo wspinacze z Polski, dokonując w różnych ich masywach wielu znaczących wejść. Na uwagę zasługuje osiągnięcie Wojciecha Kurtyki i Krzysztofa Żurka, którzy w dniach 6-7 marca dokonali pierwszego zimowego przejścia drogą Cornuau – Davaille północnej ściany Les Warta odnotowania jest również działalność Jana Wolfa i Walentego Fiuta, którzy w dniach 7-8 marca 1977 r. dokonali przejścia północną ścianą przez Całun Grandes Jorasses (*Wielka encyklopedia...* 2007).

W 1977 r. Polacy prowadzili wspinaczki również w Dolomitach. Zespół w składzie: Andrzej Czok, Zbigniew Laskowski, Janusz Skorek i Aleksander Warm przeszedł północno-zachodnim filarem Cima Su Alto w dniach 4-9 marca 1977 r. Natomiast latem alpinisci Andrzej Mirga i Krzysztof Żurek dokonali przejścia północnej ściany Rocchetta Alta di Bosconero (9-10 lipca 1977 r.).

W lipcu 1977 r. w Alpach Szwajcarskich działała grupa alpinistów reprezentujących Klub Wysokogórski w Warszawie. Wynikiem aktywności górskiej było pierwsze przejście kobiece drogą Thomson – Klucker – Zippert północno-wschodnim filarem na Lyskamm, którego dokonały 20 lipca 1977 r. Anna Czerwińska i Krystyna Palmowska.

Tabela 3

Działalność wybranych polskich wypraw w Alpach w okresie lipiec-sierpień 1976 r.

Table 3

Activity of Polish expeditions in the Alps in July-August 1976

Data	Organizator	Rejon górski	Uczestnicy
19 lipca- -21 sierpnia	PZA	Alpy Francuskie	Ludwik Wilczyński + 4 osoby
19 lipca- -21 sierpnia	ENSA	Chamonix	Marian Piekutowski, Zbigniew Wach
1-21 sierpnia	Szkoła Alpinistyczna w Andermatt	Alpy Szwajcarskie	Ewa Panejko
sierpień	Rendez vous Hautes Montagnes	Alpy Szwajcarskie	Halina Krüger-Syrokomska i Anna Okopińska
sierpień	PZA	Dolomity	Krzysztof Pankiewicz + 2 osoby
b.m.	AKA	Alpy Francuskie	Kazimierz Malczyk +19 osób
sierpień	prywatny	Alpy Szwajcarskie	Jerzy Hajdukiewicz + 3 osoby
1-19 sierpnia	UCPA	Alpy Francuskie	Stefan Andruszkiewicz +14 osób
13 lipca- -1 sierpnia	UCPA	Alpy Delfinackie	Tomasz Dziegielewski +14 osób
1-16 sierpnia	AKA	Alpy Francuskie	Janusz Czarniecki
6 lipca- -6 sierpnia	KW Kraków	Alpy Szwajcarskie	Henryk Bednarek +10 osób
16 lipca- -31 sierpnia	KW Warszawa	Alpy Francuskie i Dolomity	Jan Wolf +10 osób
3-30 sierpnia	KW Poznań	Alpy Francuskie	Andrzej Dobek +7 osób
8 -21 sierpnia	KW Kraków	Alpy Bawarskie (Watzmann)	Leszek Zabdyr +17 osób

Źródło: opracowanie własne na podstawie Wolf 1977

Z dalszych osiągnięć na szczyt Lyskamm należy wymienić pierwsze polskie przejścia drogą Blancheta, dokonane 24 lipca przez Jana Oficjańskiego i Mieczysława Prószyńskiego oraz drogą Hiebelera-Grossa, zrealizowane 24 lipca przez Leszka Cichego i Tomasza Czarskiego. W ten sposób nastąpiło też znaczące wzbogacenie wiedzy o środowisku Alp – choć oczywiście w specyficznym aspekcie – wśród pol-

skich wspinaczy. Spośród innych aktywności na wyróżnienie zasługują przede wszystkim następujące: przejście północno-wschodnim filarem na Breithorn (drogą Cavalieriego), dokonane 24 lipca przez Janusza Skrzyszowskiego i Jacka Tafla, oraz wejście północną ścianą na Castor (drogą Richardsona) zrealizowane 27 lipca przez Janinę Dąbrowską i Jana Jaworskiego. Znaczący rozgłos uzyskało także przejście północnej ściany Matterhornu (drogą Schmidów), którego dokonały trzy zespoły dwuosobowe: w dniach 2-3 sierpnia Jacek Szczepański i Bolesław Kolleskiński, 3 sierpnia Leszek Cichy i Tomasz Czarski, a także w dniach 3-5 sierpnia zespół Anna Czerwińska i Krystyna Palmowska (Dąbrowski 1977).

Już w 1978 r. w Alpy Szwajcarskie wyjechali uczestnicy obozu PZA, którego celem było zimowe przejście ściany Eigeru. Rangę sukcesu podnosił fakt, że alpinści Andrzej Czok, Walenty Fiut, Janusz Skorek i Jan Wolf dokonali w dniach 1-4 marca najszybszego przejścia północnej ściany Eigeru w warunkach zimowych (Skorek 1978).

W podobnym okresie w Alpach Szwajcarskich, na północnej ścianie Matterhornu, działała kobieca wyprawa (Anna Czerwińska, Krystyna Palmowska, Irena Kęsa, Wanda Rutkiewicz), która w dniach 7-10 marca 1978 r. dokonała przejścia północnej ściany Matterhornu drogą Schmidów. O uznaniu dla polskiego kobiecego zespołu wypowiedzieli się szwajcarscy alpinści na łamach specjalistycznych górskich czasopism („Klubnachrichten” 2/1978): „Co mamy sądzić o przedsięwzięciu polskiego zespołu żeńskiego? Poważnie przygotowane i wytrenowane, dobrze wyposażone dokonały one wyczynu, który wśród czołowych wspinaczy budzi podziw. Przejściem swym dały one kolejny dowód, że kobiety są w alpinizmie w stanie dokonywać wybitnych czynów i obronną ręką wychodzić z najokropniejszych warunków [...]. Do długiej historii zdobywania Matterhornu [...] Polki dopisały nowy rozdział” (Rutkiewicz 1978).

W okresie letnim Anna Czerwińska i Krystyna Palmowska prowadziły ożywioną działalność wspinaczkową, dokonując pierwszego kobiecego wejścia północno-wschodnim filarem na Les Droites (24-27 lipca 1978) oraz pierwszego kobiecego wejścia drogą Major na wschodniej ścianie Mont Blanc (18 sierpnia 1978).

Latem 1978 r. Irena Kęsówna i Ewa Panejko-Pankiewicz wyjechały w Dolomity. Obie alpinistki działały w masywie Civetty, dokonując sportowego przejścia dróg na skalnych wieżach Torre Venezia i Torre Trieste (Kęsówna 1978). Warto jeszcze podkreślić zakończoną sukcesem działalność Lecha Kiedrowskiego i Marka Rogozińskiego, którzy w dniach 17-18 lipca 1978 r. dokonali przejścia północno-zachodnią ścianą, drogą Devies – Gervasutti na l’Ailefroide Occidentale położonym w masywie Écrins.

W kolejnych latach Polacy nadal brali udział w wyjazdach w Alpy. Pasma to było „poligonem” treningowym dla wielu wspinaczy, zwłaszcza młodszego pokolenia. Zimą 1979 r. w obozie wyczynowym w Dolomitach udział wzięli Krzysztof Pankiewicz, Marek Serwa, Zbigniew Wach i Aleksander Warm, którzy w dniach 4-14 marca zapisali się na łamach historii wejściem północno-zachodnią ścianą, drogą Comici – Benedetti, na szczyt Civetta. Warto wspomnieć o wyczynach kobiecych. W dniach 15-16 lipca 1979 r. Irena Kęsa i Wanda Rutkiewicz dokonały pierwszego kobiecego wejścia drogą Bonattiego na wschodniej ścianie Grand Capucin w masywie Mont Blanc.

Wydarzenia polityczne początku lat 80. XX w. nieco ograniczyły organizację wyjazdów. W 1980 r. w Alpy wyjechali członkowie Studenckiego Koła Przewodników Górskich z Krakowa pod kierownictwem Marka Świerczyńskiego. Podczas wyprawy dokonano wejść na 13 szczytów powyżej 4000 m n.p.m., m.in. Mont Blanc, Monte Rosa, Matterhorn, Punta Perazzi, Corno Nero (Szpot 1980). Jedną z nielicznych wypraw w 1981 r. był letni obóz w Dolomity. Alpinisci Jerzy Farat, Ryszard Malczyk i Witold Sierpowski 21-25 lipca przeszli południową ścianą, drogą Piuissi – Redaelli, na Torre Trieste.

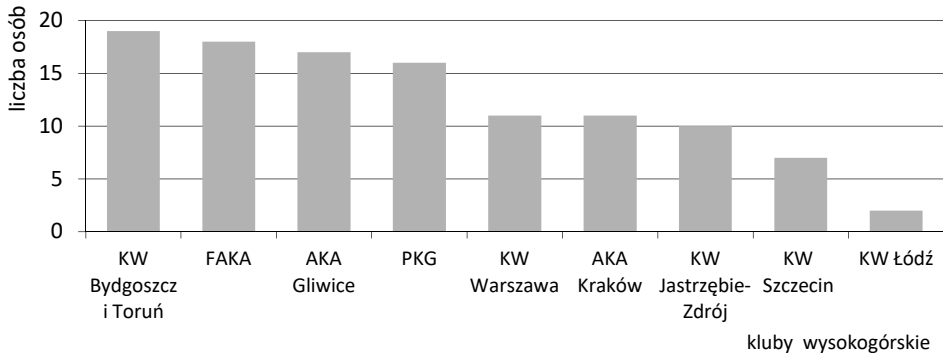
W 1983 r. na uwagę zasługują wyjazdy w rejon Mont Blanc, podczas których wytyczono drogę północną ścianą Boivin – Martinez – Profit – Radigue na Les Droites (Jacek Kozaczekiewicz, Andrzej Marcisz i Ryszard Pawłowski, 20-23 lutego), następnie północno-wschodnim kuluarem, drogą Cecchinell – Jage na Breche des Drus (Jan Fijałkowski, Michał Momatiuk, 20-23 lutego) (Kurczab 2009), a także „Supercouloirem” w północno-wschodniej ścianie Mont Blanc du Tacul (Bożena Hartman i Michał Momatiuk, dniach 6-8 marca). Godną podkreślenia jest działalność w masywie Matterhornu, podczas której Krzysztof Kraska i Jan Wolf dokonali w dniach 8-14 marca 1983 r. drugiego zimowego przejścia direttissimi Nosa Zmutt.

W okresie letnim 1983 r. podczas działalności alpejskiej częściowo wytyczono nową drogę Faux Pas wschodnią ścianą Grand Pilier d’Angle w masywie Mont Blanc (Jacek Kozaczekiewicz i Jan Fijałkowski, 6-10 sierpnia), zaś w masywie Écrins dokonano przejścia północno-zachodniej ściany, drogą Couzy – Desmaison L’Olan (Andrzej Marcisz, Władysław Vermessy, 11 lipca).

Dolomity w 1984 r. zostały wybrane jako rejon działalności sportowej przez krakowskich alpinistów z Akademickiego Klubu Alpinistycznego (7 osób) i Klubu Wysokogórskiego w Krakowie (6 osób). Dokonano wielu cennych sportowo przejść w rejonie Civetty, Tofany, Tre Cime di Lavaredo (Malczyk 1984). Również w 1984 r. w Alpach Szwajcarskich odbyło się zgrupowanie PZA, w którym udział wzięły cztery osoby. Wynikiem pobytu było przejście ośmiu dróg, głównie w rejonie Piz Badile (3308 m n.p.m.) i Ober Gabelhornu (4063 m n.p.m.) (Skierski 1984).

Alpy cieszyły się zainteresowaniem środowiska wspinaczkowego, a świadczy liczba osób w nie wyjeżdżających. W obozie alpinistycznym w Chamonix w 1985 r. uczestniczyło aż 111 osób reprezentujących kluby wysokogórskie i Akademickie Kluby Alpinistyczne z całego kraju (ryc. 3). Najwięcej osób wyjechało z połączonych klubów w Bydgoszczy i Toruniu, Federacji Akademickich Klubów Alpinistycznych, Akademickiego Klubu Alpinistycznego w Gliwicach, Polskiego Klubu Górskiego i innych. Jednocześnie, obok niezwykle popularnych rejonów lodowcowych Alp, swoją uwagę Polacy nadal kierowali na wapienne Dolomity. Działalność sportową zaakcentowali reprezentanci Klubu Wysokogórskiego z Łodzi (11 osób) – w masywie Civetty (Pankiewicz 1985) oraz Klubu Wysokogórskiego z Krakowa (7 osób) – w rejonie Civetty, Tre Cime, Tofany i Stella (Rogoż 1985).

Warto podkreślić, że obok osiągnięć zespołowych alpinisci dokonali również wejść samotnych – pierwszego polskiego samotnego przejścia północnej ściany Aiguille de Triolet w masywie Mont Blanc. Miało to miejsce latem 1985 r. za sprawą Pawła Kosińskiego.

Ryc. 3. Liczba osób uczestnicząca w obozach alpinistycznych w Chamonix w 1985 r. według klubów wysokogórskich

Fig. 3. The number of people participating in climbing camps in Chamonix in 1985 according to mountain clubs

Źródło: Słupski 1985

Z ważniejszych dokonań należy wymienić pierwsze polskie wejście zimowe Fiałarem Croza, drogą Peters-Meier na Grandes Jorasses (Masyw Mont Blanc), dokonane w dniach 11-13 marca 1987 r. przez Krzysztofa Dziubka, Leszka Kozika, Janusza Księżkiego i Marka Olczyka.

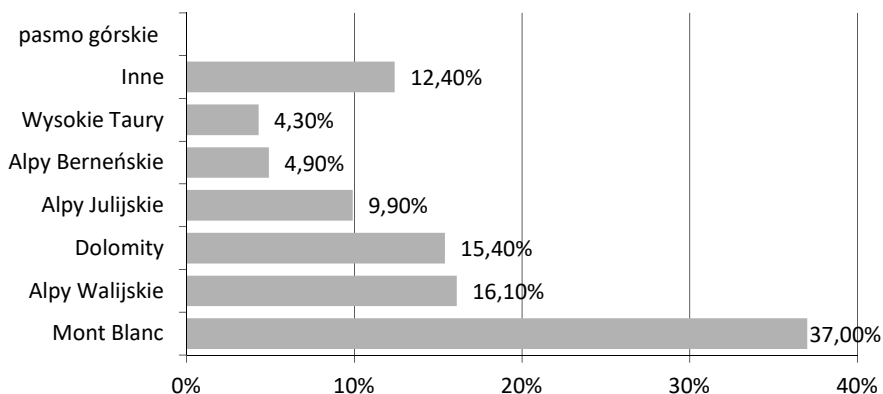
Reasumując działalność Polaków w Alpach w okresie 1945-1989, należy stwierdzić, że dominującym kierunkiem polskich ekspedycji były pasma lodowcowe o wysokości powyżej 4000 m n.p.m. a także rejony mieszane o rzeźbie skalno-lodowej. Były to masyw Mont Blanc – 37% (Mont Blanc, Grandes Jorasses) oraz Alpy Walijskie – 16,1% (Monte Rosa, Grand Combin, Weisshorn, Matterhorn).

Dużym zainteresowaniem cieszyły się Dolomity – 15,4% (Civetta, Tre Cime di Lavaredo) i Alpy Julijskie – 9,9% (Triglav), w których Polacy głównie prowadzili działalność sportową. Wśród najważniejszych kierunków wypraw znalazły się także Alpy Berneńskie – 4,9% (Eiger, Mönch) i Wysokie Taury – 4,3% (Grossglockner). Z innych pasm alpejskich zaliczono wyjazdy w Alpy Delfinackie, Kamnickie, Bawarskie oraz w masyw Dachstein.

Podsumowanie

Osiągnięcia alpinistyczne, które stały się udziałem Polaków, pozwoliły im zaistnieć w europejskim środowisku wspinaczkowym, a tym samym przyspieszyły ewolucję alpinizmu w skali światowej. Wyjazdy polskich grup dały możliwość poznania topograficznego wybranych rejonów Alp, jak również zapoznania się z warunkami alpejskimi oraz zdobycia doświadczenia w górach śnieżno-lodowcowych. Polacy byli doskonale przygotowani do eksploracji gór wysokich Azji Centralnej, jak Hindukusz, Pamir czy Himalaje. Pomagały w tym niezbędne i zdecydowanie tańsze wyjazdy szkoleniowe i treningowe w Alpy.

Alpy są zróżnicowane krajobrazowo i geologicznie, stąd też wybór kierunków wyjazdów podyktowany był zdobywaniem doświadczenia i doskonaleniem umiejętności wspinaczkowych, lodowcowych i mieszanych (ryc. 4). Do najczęściej wybieranych pasm górskich przez polskich alpinistów należały góry o charakterze lodowcowym z wierzchołkami przekraczającymi 4000 m n.p.m. jak masyw Mont Blanc oraz Alpy Walijskie.

Ryc. 4. Najczęściej odwiedzane pasma alpejskie przez polskich uczestników ekspedycji w latach 1945-1989

Fig. 4 The most often visited alpine ranges by Polish participants of expeditions within the years of 1945-1989

Osiągnięcia, jakimi wykazywali się wyjeżdżający z kraju taternicy, stały się pełne uznania w oczach zachodnich alpinistów, a co najważniejsze – ukazały, że Polacy nie odbiegali umiejętnościami wspinaczkowymi od swoich kolegów. Wybitna działalność zaowocowała wieloma kontaktami z alpinistami krajów europejskich oraz udziałem w wielu międzynarodowych ekspedycjach. Obok znakomitych sukcesów, wiele wypraw kończyło się tragicznie. W latach 1946-1989 podczas wypraw w Alpy zginęło 27 Polaków.

Literatura

- Bała M., 2005, *100 lat polskiego alpinizmu*, W Górach, 2, s. 21-25
 Bednarek H., 1975, *Koło Krakowskie w Chamonix 1974*, Taternik, 4, s. 180
 Bernadt M., 1964, *Alpy Julijskie – Wysokie Taury*, Taternik, 1-2, s. 45-46
 Biel S., Utracki L., 1960, *Polskie przejście filaru Walkera*, Taternik, 2, s. 48-51
 Biel S., 2005, *W północnej ścianie Eigeru – przygoda nie tylko alpinistyczna*, W Górach, 2, s. 14-20
 Bujak M., Zawadzka K., „Haute Route” w Alpach Walijskich, Taternik, 1, s. 12-13
 Chrobak E., 1967, *Na filarze Baccalattego*, Taternik, 2, s. 57-58
 Chrobak E., 1970, *New route on the Grand Pilier d'Angle, Mont Blanc*, The Alpine Journal, 75, s. 95-100

- Chwaściński B., 1968, *Narodziny polskiego alpinizmu*, Tatarnik, 4, s. 154-159
- Cielecki K., 1969, *W Alpach Julijskich zimą*, Tatarnik, 2, s. 74
- Dąbrowski M., 1977, *Alpy Szwajcarskie 1977*, Tatarnik, 4, s. 152
- Długosz J., 1958, *W zachodniej ścianie Dru*, Tatarnik, 1, s. 11-14
- Dürr J., 1925, *Druga wyprawa polska na Mont Blanc*, Tatarnik, 10, s. 27-29
- Dziędzielewicz Z., 1961, *Wyjazd w Alpy Austriackie w roku 1961*, Tatarnik, 4, s. 191-192
- Fereński J., 1970, *Aiguille de l'Eboulement*, Tatarnik, 3, s. 131
- Frison-Roche R., 2003, *Histoire de l'Alpinisme*, Paris, s. 336
- Furmanik H., 1968, *Polski obóz w Alpach Retyckich*, Tatarnik, 2, s. 64-65
- Galon R., 1958, *Alpy: Austria, Szwajcaria*. Warszawa, s. 130
- Gibiński T., 1972, *Filar Špika w zimie*, Tatarnik, nr 3, s. 113-114
- Gąsiorowski A., 1968, *Obóz letni 1967 w Chamonix*, Tatarnik, 1, s. 9
- Grodziski K., 1972, *Alpy Kamnickie i Julijskie*, Tatarnik, 2, s. 57
- Hajdukiewicz J., 1969, *Eiger – Matterhorn – Bernina*. W: *Od Łomnicy do Mont Blanc*, red. K. Saysse-Tobiczyk, t. III, Warszawa, s. 160-161
- Hajdukiewicz J., 1964, *Północna ściana Dent d'Herens (4147 m)*, Tatarnik, 1-2, s. 25-27
- Hajdukiewicz J., 1981, *Alpejskie czterotysięczniki*, Tatarnik, 2, s. 52-53
- Itineraria alpejskie*, 1963. Tatarnik, 1-2, s. 52-57
- Jarecki M., 1961, *Pobyty taterników gliwickich i krakowskich w Wysokich Taurach w lecie 1961 roku*, Tatarnik, 4, s. 191
- J.P., *W grupie Dachsteinu*, 1959, Tatarnik, 2-3, s. 22
- Kalla J., 1973, *Lato 1973 w Dolomitach*, Tatarnik, 4, s. 160-161
- Kęśówna I., 1978, „Cassin” na Torre Trieste, Tatarnik, nr 4, s. 161
- Wielka encyklopedia gór i alpinizmu*, 2003, t. I: Wprowadzenie, red. M. i J. Kiełkowscy, Katowice
- Wielka encyklopedia gór i alpinizmu*, 2007, t. III: Góry Europy, red. M. i J. Kiełkowscy, Katowice, s. 34
- Kirkin-Dziędzielewicz Z., 1967, *Catinaccio – „Ogród róż”*, Tatarnik, 1, s. 19-20
- Kirkin-Dziędzielewicz Z., 1968, *Hochschwab*, Tatarnik, 3, s. 140
- Kowalczyk J., 1965, *Szwajcaria – Polska*, Tatarnik, 3-4, s. 94
- Krochmal W., 1972, *Alpy Delfinatu 1971*, Tatarnik, 3, s. 130
- Kronika 1959*, Tatarnik, 2-3, s. 2
- Kurczab J., 1964a, *Hats off to Philipp!*, Tatarnik, 1-2, s. 14-17
- Kurczab J., 1964b, *Zimowy wyjazd w Dolomity*, Tatarnik, 1-2, s. 34-35
- Kurczab J., 1967, *Pierwsi na filarze Les Droites*, Tatarnik, 4, s. 160-163
- Kurczab J., 1968, *Aiguille des Grands Charmoz*, Tatarnik, 1, s. 11-12
- Kurczab J., 1971a, *Zimowy obóz alpejski 1971*, Tatarnik, 3, s. 109-111
- Kurczab J., 1971b, *Polski obóz pod Mont Blanc*, Tatarnik, 4, s. 154-155
- Kurczab J., 1973a, *Dolomity – zima 1973*, Tatarnik, 3, s. 124-125
- Kurczab J., 1973b, *Masyw Mont Blanc – lato 1973*, Tatarnik, 4, s. 152-155
- Kurczab J., 1976, *Owocne lato 1975 w Alpach*, Tatarnik, 1, s. 11-12
- Kurczab J., 2009, *Historia polskiego wspinania. Alpy cz. II (po II wojnie światowej)*, <https://wspinanie.pl/2009/06/historia-polskiego-wspinania-alpy-cz-ii-po-ii-wojnie-swiatowej/> z dnia 20.12.2017
- List do prof. Picteta o wyjściu na Południową Iglicę (Aiguille du Miti) z Chammouni i na Mont-Blanc, dokonane przez pewnego szlachcica polskiego, w pierwszych dniach sierpnia roku 1818*, 1926. W: A.M. Antoni Malczewski jako alpinista. Wierchy, 4 s. 119-124
- Łuckoś R., 1961, *Z gór Jugosławii*, Tatarnik, 1, s. 43
- Łaukajtys T., 1972, *Dolomity – lato 1972*, Tatarnik, 4, s. 171-173

- Łącki J., 1970, *Alpy Julijskie – lipiec 1970*, Tatarnik, 3, s. 134
- Malczyk R., 1984, *Latem 1984 w Dolomitach*, Tatarnik, 2, s. 89
- Matuszewski A., 1971, *Poznaniacy pod Triglawem*, Tatarnik, 4, s. 176
- Mazurkiewicz B., 1974, *Watzmann 1973*, Tatarnik, 3, s. 130
- Michalski J., 1965, *Aiguille Verte w zimie*, Tatarnik, 3-4, s. 83-85
- Michalski J., 1973, *Chamonix 1972*, Tatarnik, 1, s. 40
- Mierzejewski J., 1967, *Obóz ZSP w Alpach włoskich*, Tatarnik, 1, s. 33
- Milewski J. 1971, *Alpy Szwajcarskie – lato 1971*, Tatarnik, 4, s. 161-163
- Misiurewicz P., 1968, *Prolektije 1966*, Tatarnik, 1, s. 36
- Mostowski J., 1963, *Z Alp*, Tatarnik, 3-4, s. 129-130
- Nowicki T., Bała M., 1957, *Polscy taternicy w Alpach Francuskich w lecie 1956 r.*, Tatarnik, 1, s. 26-30
- Nyka J., 1964, *Pod Civetta i Tre Cime (1963)*, Tatarnik, 3-4, s. 73-77
- Nyka J., 1966, *Sierpień u stóp Schiary*, Tatarnik, 1-2, s. 29-31
- Obóz Krakowskiego Koła KW w Jugostawii*, 1960, Tatarnik, 1, s. 27-29
- Obóz KW w Alpach Francuskich*, 1959, Tatarnik, 2-3, s. 21-22
- Obóz letni w Chamonix 1963*, Tatarnik 1964, 1-2, s. 23-24
- Obóz treningowy wiosną 1959 roku w Alpach Wallijskich*, 1959, Tatarnik, 2-3, s. 22
- Orłowski T., 1961, *Grupa pierwsza obozu Koła Warszawskiego KW w Pirenejach i Alpach w lecie 1961 roku*, Tatarnik, 4, s. 190-191
- Paczkowski A., 1972, *Przegrana w Dolomitach*, Tatarnik, 2, s. 72
- Pankiewicz K., 1985, *ŁKW w Dolomitach*, Tatarnik, 2, s. 87
- Polacy i Mont Blanc*, Tatarnik, 1968, 2, s. 95
- Poręba J., 1968, *Aiguille Blanche – w zimie*, Tatarnik, 2, s. 69
- Poręba J., 1969, *Marzec w Dolomitach*, Tatarnik, 2, s. 74-75
- Rewaj T., 1970, *Szczeński obóz w Alpach Julijskich*, Tatarnik, 4, s. 149-150
- Rogoż R., 1985, *Krakowianie w Dolomitach*, Tatarnik, 2, s. 87
- Roszkowska E., 2015, *Zimowa turystyka alpejska – uwagi o początkach zjawiska*, Folia Turistica, 36, s. 23-38
- Rutkiewicz W., 1973, *Polki na filarze Eigeru*, Tatarnik, 4, s. 155-157
- Rutkiewicz W., 1978, *Północna ściana Matterhornu zimą*, Tatarnik, 2, s. 66-68
- Saysse-Tobiczyk K., 1969, *W skałach i lodach świata*. W: *W skałach i lodach świata. Od Łomnicy do Mont Blanc*, red. K. Saysse-Tobiczyk, Warszawa, s. 383-384
- Saysse-Tobiczyk K., 1985, *W zaraniu polskiego alpinizmu*. W: *W górach wysokich. Kompendium polskich wypraw wysokogórskich*, red. K. Saysse-Tobiczyk, Warszawa, s. 13-22
- Skierski Z., 1984, *Miesiąc w Alpach Szwajcarskich*, Tatarnik, 2, s. 90
- Sklodowski A., 1974, *W Alpach Francuskich 1974*, Tatarnik, 4, s. 169
- Skorek J., 1978, *Zimowy obóz pod Eigerem*, Tatarnik, 2, s. 63-65
- Słupski T., 1985, *Chamonix latem 1985*, Tatarnik, 2, s. 70
- Słupski J., 1961, *Obóz Koła Krakowskiego KW w górach Jugostawii w roku 1960*, Tatarnik, 1, s. 44-45
- Staszal J., 1959, *Alpy*. W: *Na szczytach gór Europy*, red. K. Saysse-Tobiczyk, Warszawa, s. 373-376
- Ster, 1903, *Pierwszy alpinista polski. Wycieczka Antoniego Malczewskiego na Aiguille du Midi i Mont Blanc w r. 1818*, Przegląd Zakopiański, 30 (208), s. 230-232
- Szczepański J.A., 1931, *Zamiast dziejów alpinizmu polskiego*, Tatarnik, 5-6, s. 109-112
- Śledziwski R., 1961, *Wyjazd do Jugostawii w roku 1961 zorganizowany przez Koło Krakowskie KW*, Tatarnik, 4, s. 192-194
- Szafirski R., 1967, *Za Bonattim na Matterhorn*, Tatarnik, 1-2, s. 14-16

- Szafirski R., 1968, *Za nami Eiger i Piz Badile*, Tatarnik, 4, s. 175-176
- Sznytzer J., 1973, *Prywatnie w grupie Civetty*, Tatarnik, 1, s. 40
- Szpot M., 1980, *Krakowscy przewodnicy w Alpach*, Tatarnik, 4, s. 181
- Tarnawski A., 1973, *Alpy Walijskie 1972*, Tatarnik, 1, s. 5-6
- T.Ł. [T. Łubiński], 1962, *W obozie GUMSu*, Tatarnik, 1, s. 38
- W różnych górach*, 1967, Tatarnik, nr 1, s. 23
- W ślady Antoniego Malczewskiego*, 1968, Tatarnik, 4, s. 171
- Wach Z., 1976, *Sukces na Dru*, Tatarnik, 2, s. 73-74
- Wala A., 1958, *Obozy alpejskie Klubu Wysokogórskiego w lecie 1957 roku – kronika*, Tatarnik, 1, s. 37-41
- Wala J., 1957, *W Alpach Ötztalskich*, Tatarnik, 2, s. 33
- Wala J., 1967, *Ważniejsze przejścia Jana Dhugosza*, Tatarnik, nr 3, s. 114-115
- Waligóra W., 1980, *Poznański obóz w Alpach 1972*, Tatarnik, 4, s. 181
- Warteresiewicz J., 1965, *Obóz letni w Chamonix*, Tatarnik, 3-4, s. 96-98
- Wieteska K., 1970, *Alpy Julijskie i Durmitor*, Tatarnik, 2, s. 83
- Wolf J., 1977, *Polski sezon 1976 w Alpach*, Tatarnik, 1, s. 2-4
- Zachariasiewicz M., 1974, *Szwajcaria 1974*, Tatarnik, 4, s. 171-172
- Zawadzki R., 1969, *Civetta i Monte Agner*, Tatarnik, 1, s. 20-22
- Zdzitowiecki K., 1967, *Wielki filar Finsteraarhornu*, Tatarnik, 4, s. 164-166
- Zyzak A., 1969, *Obóz w Alpach Walijskich*, Tatarnik, 4, s. 175-176

Summary

This article presents selected Polish climbing expeditions to the Alps to 1989. It focuses on more important Polish expeditions which helped to identify new mountain areas, delineate new routes of varied difficulty, both in summer and winter. This paved the way for further trips of Poles to higher mountains of the world, obtaining necessary experience, treated on par with the results of mountaineers of other countries.